

АТТИЛА
ЙОЖЕФ

А

И

Ліричні твори одного з найбільших угорських поетів Аттіли Йожефа (1905—1937) належать до видатних явищ світової поезії нашого століття. Широта творчого мислення, новаторство та самобутність художнього світобачення, кровний зв'язок з боротьбою революційного пролетаріату — все це визначило глибину та оригінальність звучання кращих його поезій.

ПЕРЛИНИ СВІТОВОЇ ЛІРИКИ

ATTILA
JÓZSEF

АТТІЛА ЙОЖЕФ

ПОЕЗІЇ

З угорської

КИЇВ
ВИДАВНИЦТВО ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ
«ДНІПРО»
1986

84.4Вн—5
Й75

Упорядкування, передмова та примітки
Кіри Шахової

Й $\frac{4703000000-197}{M205(04)-86}$ 197.86

© Упорядкування, український переклад,
передмова, примітки, художнє оформ-
лення.
Видавництво «Дніпро», 1986 р.

СПІВЕЦЬ УГОРСЬКОГО НАРОДУ

Аттіла Йожеф — поет ХХ століття. Він не лише народився на його початку, а й усіма своїми думками й діяннями був і лишається людиною нашого грандіозного, складного, суперечливого, буремного віку. В усьому. В особистій долі, сповненій драматизму і трагізму, долі поета-революціонера, що жив у хортистській Угорщині. У своїй органічній, всеосяжній революційності, єдності з пролетаріатом та його боротьбою. В широті мислення, універсальності та самобутності художнього бачення, його оригінальності і новизні. В емоційній напруженості почуттів, багатстві душевного і духовного. В обрях і висотах уяви, сміливості польоту фантазії. В постійному і невтомному пошуку сенсу буття і сенсу поезії. В упертому експериментаторстві, випробуванні все нових формальних можливостей, наполегливому навчанні у новаторів літератури з усіма їхніми здобутками і невдачами, у поетів-бунтівників — угорських, таких, як Ендре Аді, і зарубіжних — Ш. Бодлера, Г. Аполлінера, П. Елюара, Л. Арагона та інших оновлювачів мови поезії. І одночасно у продовженні демократичних і революційних традицій попередніх епох, традицій Шандора Петефі і Яноша Араня, у гордості з того, що

він — спадкоємець багатющої скарбниці угорського фольклору.

Аттіла Йожеф спромігся створити поезію, яка, наче ріка, об'єднала в собі різні джерела. У нього є вірші, які за почуттям, думкою, образністю, інтонацією здаються народними піснями чи баладами, і твори з примхливою метафоричністю, асоціативністю, химерні й гротескні, ускладнені ритмічно. Але якими б вони не були, їх об'єднує людський і громадянський досвід поета, відтворений в усій неповторності і в усьому своєму людському значенні. Об'єднує їх і властива тільки йому поетична мова, особливий емоційний лад.

Поет був виразником духу, думок і почуттів трудових верств угорського народу. Як і його великий попередник Ендре Аді, він став поетом пролетаріату, що бореться, розповів про долю сотень тисяч робітників і робітниць своєї рідної країни, про їхнє суворе життя і віру в щасливе майбутнє, їхню силу і рішучість. Він писав про пролетарів як один з них, бо й сам був пролетарем від народження.

Поет був співцем міста, робітничих околиць Будапешта та його проспектів, по яких крокували під червоними прапорами страйкарі-демонстранти. Десятки його поезій (згадаймо хоча б вірші «Марш молодих», «Останній боєць», «Складуви», «Демонстрація», «Молодий робітник», «Натовп», «Соціалісти», «На околиці», «Балада про капіталістичний зиск», «Балада найманого робітника») вже самими

пазвами свідчать про великий пласт бойової пролетарської тематики в його творчому доробку.

Однак і трудове селянство по праву могло вважати А. Йозефа своїм поетом, пишатися ним як речником своїх інтересів, котрий серцем розуміє весь трагізм існування маси безземельних селян, безправних наймитів. Про їхнє життя він писав їхніми ж словами, створюючи такі шедеври, як сонети «Голод», «Машиною схопило», численні вірші в дусі пісні чи балади чи гнівні і гіркі викривальні поезії («Угорський Алфельд», «Мертвий край»).

А. Йозеф писав про молодь і для молоді. А його любовна лірика, психологічні, автобіографічні вірші, твори філософського звучання були адресовані і найвибагливішим знавцям поезії, і всім людям з розвинутим естетичним смаком.

Про що б поет не писав — це було його особисте, вистраждане. Він був причетний до всього, що його оточувало, бо відзначався рідкісною вразливістю, котра дається як дар чи прокляття лише найбільшим митцям. Цей дар дозволяє прозирати в майбутнє, бути сучасником минулих і прийдешніх поколінь, відчувати радість чи біль кожного, як свої власні, змушує кричати «Дуже боляче!», як кричить поет від нестерпних мук буття в одному з найвідоміших своїх віршів. Але і в найважчому, найболючішому повинна бути якась міра. Доля Аттіли Йозефа перебрала таку міру. Він це точно висловив в одному з своїх юнацьких віршів, що

став одним з найвідоміших у доробку поета: «Щирим серцем» (1925).

Тоді, у 1925 році, у вірші було ще трохи від юнацької бравади. Майбутнє ще лежало в тумані, райдужному й звабливому, життя ще обіцяло щастя. Поет, як і кожна людина, не міг знати всієї правди про ті дванадцять років, що їх йому було ще дано прожити. Навіть того не знав, що через цей вірш змушений буде піти з Сегедського університету, так ніколи й не стане шкільним учителем. Просто конче правдиво схарактеризував свою тодішню ситуацію.

*

Аттіла Йожеф народився у 1905 році. Так і хочеться сказати, що він прийшов на світ під зорею революції, і це позначилось на його подальшій долі. В метафоричному сенсі це й дійсно так. А в буденному — його долю визначило багато обставин, про які тут треба згадати. Його батько Арон Йожеф, родом з Румунії, за фахом робітник-миловар, ще коли служив в австро-угорській армії і носив пишні вуса й ошатний мундир, познайомився з гарненькою служницею Борбалою Пече. Вона була сільська, та давно вже працювала в Будапешті. Арон і Борча стали жити разом, одружилися офіційно лише через кілька років, коли вже мали дітей. Чоловік працював на миловарному заводі, ввечері чи в неділю любив причепуритись,

випустити позолочений ланцюжок на жилет, посидіти у компанії в корчмі. Жили бідно, та не голодували, мали дах над головою. Мати, роботяща, дбайлива, піклувалася про затишок в домі, про те, щоб діти були ситі, гарно одягнені. Так вони і виглядають на давньому фоті, трое, що лишилися в живих. Дівчатка в білих «панських» платтячках — Йолан та Етелька; малий Аттіла в матроському костюмчику: чорні допитливі очі, кругле личко. Поряд стоїть мати, молода, гарна, чорнокоса, одягнена як заможна городянка. Арон Йозеф не був людиною злою, просто легковажною, із схильністю мріяти про великий добробут, про красиве життя десь на новому місці. Одного разу він пішов з дому і не повернувся. Борбала чекала, переконувала всіх і себе саму, що чоловік поїхав на заробітки за океан, розбагатіє і повернеться. Аттілі тоді було лише три роки. Він не запам'ятав батька, але все життя вірив у легенду про Америку. Тобто він вірив, що батько не повернувся, бо десь загинув у широкому світі. Правда була прозаїчнішою. Батько жив у сусідній Румунії, мав нову сім'ю. Він помер того ж року, що і його син, між днями їх смерті часова відстань всього у два тижні.

Коли Борбала лишилась сама, життя сім'ї круто повернулося на гірше. Бідна жінка працювала з рана до вечора, прала чужу білизну, ходила в найми, вибивалася з сил, але не могла прогодувати себе і дітей. Їх виганяли з нужденних жител, бувало, вони ночували одягнені в неопалених

брудних кімнатах, де, крім них, юрмилися ще інші сім'ї. Нарешті, вони опинилися у коморі при корчмі на сумнівній за репутацією вулиці Пави. Мати слугувала в корчмі, діти цілий день товклися серед відвідувачів.

Що зробило життя з бідною Борчею, коли вона лишилася сама з дітьми, видно з її останнього фото, датованого 1919 роком. Від уже згаданого вище його відділяє лише десятиліття. Але як трагічно змінилася колись така приваблива жінка! З педбало зачесаним сивим волоссям, худа, у зморшках, з запалими щоками дивиться на нас матуся Аттіли, яку він так любив, якій присвятив такі пронизливо сумні і ніжні вірші. Атласна лискуча шаль на плечах, як пам'ять про колишню чепурну молодицю, так не пасує до цієї страдниці з безмежною втомою в очах, тінями близької смерті на лагідному, доброму обличчі.

Коли Аттілі виповнилося п'ять років, мати була змушена віддати його і сестричку Етельку-Етуш у притулок. Звідти вони потрапили на два роки у село Ечед на березі Кереша неподалік від Кунсентмартона до сім'ї небагатих селян, яким були потрібні малі наймити. Тут хлопець з будапештських бідняцьких вулиць прилучився до сільського життя, пізнав працю на полі та в городі. Хоч який малий, а вже пас свині, робив, що накажуть. Весь час стидався, що він безбатченко, що одяг у нього з притулку. Навіть ім'я його загубилося, хазяїну зручніше було називати його Піштою.

В Ечеді хлопець пішов у перший клас початкової школи. Вчився слабенько, через працю багато занять пропускав. Але дуже важливо, що саме в цьому селі він навчився багатства народної мови, образної, конкретної, поетичної. Саме в цьому степовому краї народився один з найбільших майстрів соковитого, барвистого, багатого відтінками народного слова великий поет Янош Арань, друг Петефі. Поетичний словник Араня вважається найщедрішим з усіх письменницьких в Угорщині. І ось Аттила-Пішта пив з тих самих мовних джерел, що колись інший малий селянський хлопець — Янчі Арань. Потім, коли А. Йожеф стане поетом, це відгукнеться небувалою свіжістю, первозданністю його слова, такого слова, котре не завжди знайдеш у звичайному словнику, навіть повному. Образне, багате на відтінки, приховані додаткові значення, асоціативні можливості, звукові барви, воно часто заганяє у безвихідь іншомовних перекладачів поезії А. Йожефа, які прагнуть найповніше наблизитися до оригіналу.

Та до перекладів поезії А. Йожефа мовами світу ще далеко. Поки що семирічний наймит, мовчазний, недовірливий, з ножем у кишені, нарешті повертається до матусі. Знову робітнича околиця Будапешта Ференцварош, площа Короля Франца, одноповерхові будиночки на брудних вулицях з романтично-сентиментальними назвами: Трояпдова, Лілейна, Фіалкова, Жасминна. Знову кам'яні мішки подвір'їв великих прибуткових будинків і робітни-

чих казарм, залізні галерейки вздовж мурів, сірих, блякло-жовтих, куди виходять двері жител і ведуть сходи, похмурі фабричні брандмауери, небо у вічному чаді від заводських димарів, курява, що її жене по небрукованих вулицях вітер з Дунаю. Та малий Аттіла почувається тут як риба у воді. Цілий день на вулиці з іншими хлопчачками, ганяє м'яч, бавиться, б'ється. В нього багата фантазія, він уміє вигадувати казки і різні тасмнічі історії, які розповідає сестрі Етельці. Вчиться хлопець все краще, охоче читає, його оцінки з багатьох предметів у школі відмінні.

Все було б нічого, якби не постійний голод, не вічні переїзди через борги за квартиру від одного домовласника до іншого. Та не просто переїзди, а із скандалами, криками, сльозами. Борбала Йожеф все частіше і важче хворіє. Діти допомагають, чим можуть, намагаються самі заробити на прожиття. В роки війни стає зовсім кепсько. Мати шукає їжу на смітниках, діти стоять у черзі в їдальню для бідарів та жебраків. Ще в 1915 році лікарі поставили діагноз хвороби Борбали Йожеф—рак. Вона мужньо боролася за життя, намагалася працювати, поралася в домі. Восени 1919 року їй стало зовсім погано, а в грудні того ж року вона померла в лікарні. Стара, майже невагома жінка, а їй було лише сорок чотири роки. Син дізнався про смерть матері тільки в січні, коли повернувся від материних родичів з села. Він не бачив її мертвою, і, може, тому вона до останніх днів його

життя приходила змучена, але жива, у вірші сина, з роками — все частіше. Він писав про неї з невимовною тугою і болем, та постать матері росла, вона вже «розводила синьку в цілому небі», ставала узагальненням долі трудящої жінки в світі капіталу. Образ матері — один з ключових у поезії А. Йожефа.

Події кінця війни й буржуазної революції в листопаді 1918 року увійшли в поезію А. Йожефа лише опосередковано. Йому було тоді тринадцять з половиною років, і він не все ще добре розумів. Мирна «айстрова» листопадова революція, як її називали, поклала край участі Угорщини в імперіалістичній війні. Додому поверталися солдати. Та чекав на них холод і голод. На хвилі революційного піднесення мас 24 листопада 1918 р. була створена Комуністична партія Угорщини, яка швидко здобула авторитет у робітників і трудового селянства. Навесні 1919 р. відбулася друга — пролетарська революція, і 21 березня було проголошено Угорську Радянську республіку. На чолі революційних змін стояли комуністи. Зрозуміло, що радикальне оновлення суспільного життя торкнулося і школи. На уроках революційно настроєні вчителі знайомили учнів з документами молодії республіки. В класах звучали вірші Шандора Петефі, такі, як «На щибеницю королів», поезії Ендре Аді, присвячені повстанню пролетарів. Школярі брали участь у демонстраціях і мітингах. На одному з заводських мітингів Аттіла Йожеф одержав

в рук якогось робітника книгу В. І. Леніна «Держава і революція». Цю книгу він зберігав усе життя, ховаючи її від хортистських поліцаїв.

Міклош Саболчі, автор фундаментального дослідження життя і творчості А. Йожефа, пише про цю подію як про факт символічного значення: «У вогненні дні Угорської Радянської республіки невідомий товариш дає чотирнадцятирічному підліткові з Ференцвароша книгу Леніна, і цей хлопець згодом стає великим поетом угорського пролетаріату, продовжувачем ідей Радянської республіки».

Угорська Радянська республіка, яку тепло вітав В. І. Ленін, проіснувала лише 133 дні. Після її придушення силами імперіалізму і внутрішньої реакції в країні почався розгул білого терору. Страшна кривава осінь 1919 року не могла не закарбуватися в свідомості юного Аттілі. Саме тоді для нього закінчилися роки дитинства, починався новий етап життя.

Ми так докладно зупинилися на дитинстві Аттілі Йожефа, тому що саме в ці роки формується людська особистість. Все своє поетичне життя А. Йожеф знову й знову повертався до ранніх болісних вражень, до постатей батька й матері, сестер, писав про свою наймитську та пролетарську школу. Пережите в дитячі та юнацькі роки стало підґрунтям його світосприймання, визначило кут зору, під яким він дивився на навколишній світ, підказало картини та образи, котрі найчастіше виникали в його

свідомості, входили, нескінченно трансформуючись, у поезію.

Для поезії А. Йожефа від її початку бунтівничість — одна з найбільш яскравих рис. Бунт як тема і бунт як форма втілення думок, образів, почуттів. Не випадково навіть Христос у раннього А. Йожефа — бунтівник, так і називається один з його віршів — «Бунтівний Христос» (1923). Він змальовує «сина божого» жертвою експлуатації та тиранії пана бога, трудящою людиною, саме людиною, а не релігійним символом. Він все співвідносить з досвідом людини з народу, все сприймає через цей досвід, вироблені трудівником переконання, морально-етичні норми. За цей вірш у хортистській Угорщині А. Йожефа притягли до суду. Надрукована в журналі поезія мала коштувати вісімнадцятилітньому поетові вісім місяців в'язниці, двісті тисяч крон штрафу. Процес тягся майже рік, нарешті, судді визнали обвинувачення безпідставними. Та цей процес був лише першим у важкому житті поета-громадянина А. Йожефа.

Було б глибоко хибним уявляти собі становлення А. Йожефа як поета-самородка з пароду спрощено, розуміти його формування лише як наслідок суворих буднів бідняцького життя. Поет навчався в школі в Будапешті, а пізніше, завдяки допомозі чоловіка своєї старшої сестри, зміг продовжити навчання в гімназії в місті Мако. Тут він перебував з осені 1920 року до 1923 року. Величезні здібності Аттіли виявилися у тому, що він за

короткий час не тільки надолужив те, що відділяло його від інших гімназистів, а й перегнав більшість із них. Він жив в інтернаті, відчував себе дуже самотнім, голодував. Але його талант, поетичний хист, інтелігентність проявилися з такою силою, що він привернув до себе увагу прогресивно настроєних вчителів і журналістів у Мако і в сусідньому Сегеді. Надрукував деякі вірші в місцевих газетах, познайомився з представниками місцевої інтелігенції і навіть з одним з найбільших тодішніх угорських поетів Дюлою Юхасом. За порадою Д. Юхаса згодом А. Йожеф зв'язується з сегедською соціал-демократичною організацією. Юхас написав передмову до першої збірки віршів юнака «Прохач краси» (1922).

«Прохач краси» — книжка, типова для поета-початківця. В ній ще дуже помітні впливи тих поетів, чия творчість особливо приваблювала юнака, передусім Ендре Аді і Дюли Юхаса. Але й Михайл Бабич, Деже Костолані та інші митці, що згуртувалися навколо «Нюгата» — найвпливовішого літературно-художнього журналу Угорщини перших десятиліть ХХ століття, безумовно, були для юного художника взірцями, гідними наслідування. З іноземних поетів молодий А. Йожеф захоплювався творчістю Ш. Бодлера, П. Верлена, У. Уїтмена. Все це позначилось передусім на формі його поезії, напрочуд розмаїтій. З дивовижною легкістю юнак випробовує різні стильові манери, карбовані структури сонета і білий, неримований вірш, різні форми

ямба та амфібрахія, складний звукопис тощо. Серед поезій початківця, ще не в усьому самостійних, непідробним самородним золотом блищать такі вірші, як сонет «Голод», що став одним з найвідоміших у всьому доробку А. Йозефа. Гранична простота цього вірша, лаконічного та суворого, немов старовинна гравюра, вражає. Сонет про те, як втомлені селяни під час короткої обідньої перерви в полі старанно, майже побожно пережовують шматки сухого хліба, створює яскравий зоровий і емоційний ефект, та найсильнішим є ідейне навантаження сонета. Вся нестерпність життя бідняків утілена в цій сцені. Життю селян присвячені й інші твори збірки: «Кукурудзяне поле», «Сумирна корова», «П'яний на рейках». Одночасно з ними були написані сонети «Перед жнивими», «В жнива», «Машиною схопило», які до збірки не ввійшли. Вони вирізняються чудесною чіткістю малюнка, народністю мови та образності, ясною, кришталево-прозорою структурою. Молодий поет не просто вільно володіє вибагливою формою сонета, а й надає цій формі нового, глибоко природного й демократичного звучання.

Є, звичайно, в збірці і вірші про юначу жагу співчуття, розуміння, людського тепла, про перші палкі почуття, закоханість, ніжність та сум, про нетерпіння серця.

Через стрімке інтелектуальне піднесення А. Йозефа (старші друзі літератори вважають його вундеркіндом угорської поезії) рамки гімназійного

навчання стають для нього надто вузькими. За два останні класи він складає іспити екстерном, повертається в Будапешт і там одержує атестат зрілості. З осіннього семестра 1924 року А. Йозеф — студент Сегедського університету. Новий студент, яким колись буде пишатися цей університет, вступив у його стіни як вже досить відомий молодий поет. Вчиться він з величезним захопленням, вивчає не тільки французьку мову і філософію — свої фахові дисципліни, а й відвідує лекції з юриспруденції та природознавчих наук. І дуже багато пише, готує нову збірку віршів — «Не я кричу». Вона вийшла в Сегеді у 1925 р.

Вірші трьох років духовного змужніння відрізняються від попередніх більшою самостійністю, зберігаючи при цьому кращі риси індивідуальності молодого поета. Образна сміливість і самобутність, гострі контрасти почуттів, глибинна вистраждана народність усієї поетичної системи, всепроникний ліризм, який надає поезіям неповторної сповідальної щирості, індивідуальність стилю, інтонаційне багатство — ці й чимало інших рис, притаманних творчості А. Йозефа в цілому, проявилися вже тепер.

Поет і далі пише про життя трудящих. Поряд з такими творами, як «Балада бідняка» або «Кохана бідняка», написаними у фольклорному дусі, з'являються вірші «Останній борець» з його безмежною вірою в силу поета і поетичного слова або «Демонстрація», де передано могутній рух проле-

тарів, непереборний рух нового класу, єдність з яким митець радісно переживає. В названих поезіях відчувається досвід творчості таких поетів, як У. Уїтмен, Е. Верхарн, В. Маяковський (їхні вірші друкувалися в перекладах угорською мовою, і А. Йозеф їх добре знав), а також вплив європейського, зокрема німецького, експресіонізму.

Формальна розмаїтість, великий масштаб почуттів характеризують і любовну лірику А. Йозефа середини 20-х років. Поставлені поряд вірші «Моя кохана» і «Кохана бідняка» уявляють діапазон цієї розмаїтості. «Моя кохана» — написаний верлібром, витончений за образністю, подекуди навіть переускладнений, типово «літературний» вірш, хоча й дуже щирий, трепетний, з багатьма гарними метафорами та порівняннями. «Кохана бідняка» звучить як істинно народна пісня з усіма типовими для фольклору рисами — образністю, ритмікою, повторами.

Така ж щедрість, веселкова барвистість характерна для спектра почуттів поезії молодого А. Йозефа. Серед пісень у народному дусі є легкі, грайливі, наприклад, «Восьмирічні дівчатка». Але також ліричним віршам нефольклорного характеру, більш складним, авторським за образністю, як-от «Землі дві грудки», притаманна світла грайливість і ніжність народної пісні, специфіка мислення художника, тісно пов'язаного з природою, землею, сільським побутом.

В цей же час ми зустрінемо у поета твори сумні, навіть трагічні за настроєм, як, наприклад, «Ad sidera», «Хто пробудить в наших душах душу» або «Гарний літній вечір», у яких начебто сконденсувалося все похмуре, сіре, відразливе, що бачив А. Йожеф на околицях капіталістичного Будапешта, все байдуже до людини, усе несправедливе, зле, весь убивчий темп міста з сотнями скупчених у ньому самотніх людей. І поряд, у «Ранішньому», — розпрямляє плечі, плюскочеться в чистій, сяючій на сонці воді молодий, здоровий чоловік, відкритий майбутньому, з серцем, сповненим любові до людей, гарячого бажання бути разом з ними, відчувати свою причетність до народу.

Один з віршів збірки, за яким її й названо, «Не я кричу» — суцільна складна метафора, що образно втілює тонку інтуїцію молодого поета, його глибинне відчуття неблагополуччя, соціального напруження, характерного для життя Угорщини після поразки революції. Вразливе вухо поета чує підземний гуркіт, наближення якихось грізних катаклізмів. Він не нише про це відверто, відкритим текстом, не так через схильність до метафоричного, образного мислення, як через цензурні перепони. Не забув поет і судового переслідування «Бунтівного Христа». Однак біда знову чигала на нього. В цьому випадку скандал викликав вірш «Щирим серцем». Один з професорів Сегедського університету витлумачив цей трагічний за своєю суттю вірш як блюзнірський, і заявив, що його автор — людина, якій не

можна довірити виховання молоді. Цей виступ був по суті політичним доносом, внаслідок якого А. Йозеф пішов з університету. Через багато років, будучи вже визнаним поетом, А. Йозеф написав вірш «На день народження» (1937), де з виправданим почуттям гідності, переконаністю в своїй місії художника заявив: «Сказали в Сегеді: не будь педагогом / За університетським гуляй порогом... / Ну що ж, дорогий начальнику мій... / Ти, пане Горгерє, радієш, я знаю, / що вчити граматиці прав я не маю. / Радість безплідна — і бідна. / Я буду народ свій, убогий і голий, / але не на рівні середньої школи, / учи — ти!» (Переклад М. Шаповала).

У 1925 р. А. Йозеф вирішує продовжити освіту за кордоном. В цей час чимало його молодих колег прагнули вирватись із задушливої атмосфери хортистської Угорщини, емігрували до європейських країн.

Поет спочатку поїхав до Австрії, навчався у Віденському університеті. У Відні його радо привітали прогресивні угорські політичні емігранти — письменники Лайош Кашшак, Бела Балаж, Андор Немет, Дьєрдь Лукач. Саме тут молодий поет вивчає твори К. Маркса та Ф. Енгельса, бере участь у діяльності прогресивних та комуністичних організацій, приходять до значно глибшого розуміння закономірностей світового розвитку. З Відня А. Йозеф їде в Париж. Він навчається у Сорбонні, опановує французьку мову настільки, що пробує навіть писати нею вірші, перекладає французьких поетів

XIX та XX століття, передусім Ш. Бодлера. Але головним його відкриттям і поетичним захопленням у цей час стає Франсуа Війон.

Політичний світогляд поета, якому щойно минуло двадцять років, ще остаточно не вироблений. А. Йожеф однаково активно відвідує мітинги й збори соціалістів, комуністів та анархістів, але вже не мислить себе поза політичною, соціальною боротьбою. Так само і в поезії продовжується пошук власного шляху, власного голосу, змінюються захоплення. Поет цікавиться німецьким експресіонізмом, виявляє жвавий інтерес до експериментів французьких авангардистів, з якими знайомиться особисто. Молоді П. Елюар та Л. Арагон своїм поетичним новаторством приваблюють А. Йожефа найбільше, і це виражається в примхливій ускладненості образної системи його віршів, написаних наприкінці 20-х років. Деякі з них, як, наприклад, цикл «Медалі», здаються на перший погляд хаосом надто суб'єктивних асоціацій, дивних сюрреалістичних образів, що пагадують сон, марення, якусь фата-моргану. Однак при вдумливішому прочитанні в цих незвичних асоціаціях розкривається глибинний, цілком реальний зміст, власний досвід поета; художньо трансформовані, але зрозумілі та емоційно сильні картини дитинства, юності, світу, що його оточує. Підкоряють небуденність гротескних, часто екзотично красивих образів, тонкий гумор. В цілому поетові вірші наповнюються дедалі виразнішим революційним змістом. Разом з тим після року

перебування в Парижі розвіялись і деякі юнацькі ілюзії А. Йозефа, пов'язані з «містом мистецтва». Повернувшись восени 1927 р. в Угорщину, поет активно включився в політичну боротьбу. З 1930 року він пов'язав свою долю з нелегальною Комуністичною партією Угорщини, виконував різні партійні доручення, писав листівки, виступав перед трудящими з доповідями, керував марксистськими гуртками. Працював він з натхненням і запалом. Активна суспільна, партійна діяльність дала новий імпульс творчості митця. Він формується як поет нового типу — революційний, пролетарський, створює сильні, правдиві поезії про життя й боротьбу робітників та селян.

А. Йозеф не ідеалізує своїх героїв, дивиться на них реалістично і критично, але передусім бачить силу і велич простої людини і вірить у перемогу народу. Все це дістало особливо виразне втілення в його четвертій і п'ятій збірках «Скинь капітал» (1931) та «Ніч околиці» (1932). Більшість віршів цих книжок глибоко партійні, політично загострені, закличні; глибокий ідейний зміст таких творів, як «Соціалісти», «Робітники», «На околиці міста», «Моя батьківщина», «Потік», «Радість», «Натовп», «Зарештований» та інші,— і цей зміст втілюється в ясних образах і в чіткій формі, одночасно свіжій, сучасній — і міцно пов'язаній з угорськими поетичними традиціями. З великою художньою силою А. Йозеф розкриває зміст боротьби трудящих, гостроту і непримиренність класових суперечностей

в Угорщині. Не випадково четверту збірку — майже весь тираж — конфіскувала й знищила поліція.

В ці роки поет не раз місяцями живе і серед селян. В його творчому доробку з'являються такі блискучі поезії, як трагічний і сатиричний «Тиса-зуг» — неперевершена картина похмурого «безглуздя селянського життя», всієї безнадії щоденного побуту експлуатованої бідноти. Перлиною творчості А. Йожефа вважається його вірш «Віфлієм», у якому в химерний спосіб поєднуються скромна поезія буднів, піднятих на рівень універсального поетичного узагальнення, і революційний заклик. Водночас поет розвінчує спроби зобразити животіння селян такою собі різдвяною ідилією, як це намагалися робити націоналістичні ідеологи. Останні викривальні рядки «Віфлієма» спрямовані проти брехні експлуататорів, насичені вибуховою силою, в них кожне слово — як постріл.

Для поезії А. Йожефа характерна властива найбільшим лірикам сила співпереживання, відчуття своєї причетності до життя інших людей, їхніх бід і радощів, ототожнення себе із своїми героями. Це надає його рядкам такої емоційної напруги, яка нечасто трапляється навіть у дуже вразливих художників. І ще одна особливість. Поет по-фольклорному відчуває свою єдність з природою, з макрокосмом. Він не порівнює себе з полем або рікою, звіром або птахом, а начебто існує у цьому втіленні, як і в гуркотінні поїздів, у важких залізних ритмах заводів, у живому лісі робітничої демон-

страції з націленими на неї дулами поліцейських гвинтівок.

Вірші «Край» та «Мертвий край» на найвищому ідейно-художньому рівні продовжують класово зумовлену критику капіталістичної Угорщини; поетичні метафори відтворюють образ мертвого застою, в якому животіє більшість населення буржуазної країни. В ряду цих поезій про сон угорської землі, схожий на смерть, стоїть і глибокий вірш «Елегія».

Іноді поет навмисно спрощує форму своїх поезій, робить її прозаїчною, наближає до газетної публіцистики. Та в більшості творів цих років глибина думки поєднується з образною оригінальністю, емоційною тонкістю й багатством, ритмічною виразністю, новаторством та розмаїттям форм.

Як і в поезії Ендре Аді (з його творчістю А. Йожеф постійно звіряє свою, йому присвячує глибокий вірш «Пам'яті Аді»), в соціально-політичних творах, що увійшли до названих збірок, багато індивідуальних, оригінальних метафор, яскравих символів. У цьому плані показові такі поезії, як «Натовп», або ще більш поетичний і складний за метафорикою вірш «Мороз». При цьому, якими б новаторськими не були тропи поета, його метафори, вони глибоко реалістичні, напорчуд місткі. В них ніколи нема штукарства, гри словом заради самої гри. Слово у А. Йожефа дуже вагоме, насичене змістом, пластичне — при чіткості, повноті, прозорості звуку. В його поезіях багато коротких кореневих слів

(типових для угорської мови) з джерельно ясным, первісно простим і водночас широким змістом. Не рідкість у нього слова-терміни, слова-реалії ХХ століття з його технічною революцією, поширенням наукової термінології.

Вся образна система поезії А. Йозефа пройнята соціальним началом. У грізні поет чує свистіння куль, листя шелестить над ним, як листівки, селянський кабанчик може підрити кам'яний панський замок. Навіть у любовній ліриці з'являється політична образність, соціальна метафорика. Кохана потрібна поетові, як «світло на селі», як «селянам школи, колодязі та мости», як «робітникам почуття справедливості».

Угорський літератор Імре Черенфалві точно характеризує майстерність і чудове вміння, з яким він писав вірші: «Він їх писав так, як інженер планує висячий міст, що здійснюється над страшними глибинами,— ні на один міліметр не ширше і не вужче, ніж треба. Він був по-справжньому компетентний і в поезії, і в суспільствознавстві».

Аттіла Йозеф добре знав суспільні закономірності, тому що постійно жив у суспільному середовищі, яке давало істинні знання соціальної боротьби, а також тому, що постійно навчався. В одній з розмов із своїм другом, талановитим письменником Геллері, котрий теж народився в робітничій сім'ї, поет закликав його оволодівати революційною теорією: «Аттіла підніс палець догори і встав: «Так далі не піде! Не досить серця, щоб ти став письмен-

ником, і фантазії замало. Я бачу, що ти відмовився від будь-якої справи, від творчості. Ну, що ж, я добре знаю, чому це сталося,— бо ти ніколи не був в ладах з діалектикою, не був досвідченим марксистом. Ти й такі, як ти, вважаєте, що мистецтво — хвороба, нервово захворювання, божевілля. А воно якраз навпаки,— його обличчя спалахнуло,— якщо і є що-небудь, що втілює справжнє здоров'я, то це мистецтво. Нема нічого більш здорового, тому що воно будує, як лікар, як будівничий будує світ. І не може бути ніякого світу, ніякого устрою без науки, планування та економіки. Вчись»,— повторив він ще раз».

Велике місце у вже згаданих збірках А. Йожефа, як і в ранній, третій — «Батька й матері нема» (1929),— займає й любовна лірика. Найкращі вірші про кохання виникли під впливом дуже глибоких і сильних почуттів, які пережив поет в кінці 20-х — на початку 30-х років. Після свого повернення з Парижа він закохався в юну Марту Ваго, дочку ліберального буржуа, в домі якого до Аттіли ставились начебто з симпатією. Кохання окрило поета, він ніколи не був таким щасливим, як улітку 1928 року, коли майже весь вільний час проводив з веселою, розумною Мартою. Всі літературознавці одностайно згодні в тому, що ліричні твори, присвячені Марті, сповнені істинного зрілого почуття; це — не мрія про кохання, а вся його пережита повнота, вся гама ніжності, пристрасті, страждання. Закохані вважалися нареченими, коли батьки вирішили, нібито

для перевірки почуттів молодих, послати Марту на навчання в Англію. Поет болісно переживав розлуку. Палке листування, вірші, адресовані коханій, спочатку допомагали юнаку чекати й сподіватися. Однак відповіді від Марти ставали дедалі рідшими, і нарешті вона замовкла. Для А. Йозефа це було таке потрясіння і розчарування, що він тяжко захворів, навіть потрапив у лікарню. Вразлива нервова вдача поета, постійна самотність, справжній комплекс сирітства, кінець мрії про людину, яка буде його кохати й розуміти, створить для нього той затишок і тепло, яких він був позбавлений все життя,— все це зробило розлучення з дівчиною справжньою катастрофою. В одному з віршів, підбиваючи підсумки пережитого, поет пише, що клас (буржуазний клас) забрав у нього кохану. Може, це твердження в конкретному випадку надто категоричне: адже пізніше А. Йозеф зберігав дружні стосунки з Мартою. Але в тому, що «клас» позбавив його — бідняка і революціонера — права на людське щастя, була велика правда.

Наприкінці 1929 року на одному з поетичних вечорів, які проводила Компартія Угорщини, А. Йозеф познайомився з молодою фабричною робітницею Юдіт Санто, активісткою нелегального комуністичного руху. З нею А. Йозеф зв'язав своє дальше життя. Хоч вони не вінчалися в церкві і не оформили офіційно своїх стосунків, це було єдине справжнє подружнє життя поета. Були в коханні

цих двох людей і радість, і гіркота, і страждання. Але дуже важливим є те, що Юдіт стала для А. Йозефа вірним другом і помічником, несла разом з ним тягар важких випробувань, які випали на його долю в останні роки життя.

Може, найкращим свідченням глибокої ніжності і вдячності поета до Юдіт Санто, його великої справедливості і доброти є вірш, що носить її ім'я, написаний в останні місяці поетового життя, вже після того, як вони розсталися.

В поезії Аттілі Йозефа при всій багатогранності та щедрості на барви, є велика цілісність. Його життя ніколи не було легким. Але навіть у найтяжчі хвилини він був непохитним у своїй людяності, вірі в майбутнє, ненависті до буржуазного світу. В тридцять роки в нього не було навіть скромного постійного заробітку. Багато з тих, котрі починали з ним, склали зброю. Він зазнавав гострих атак не лише з боку правих, реакціонерів, а й від деяких товаришів по боротьбі, які несправедливо критикували його за уявні помилки. Поет дуже боляче переживав цю критику, тим більше, що в умовах реакційного режиму він не зміг, як хотів, вступити у відкриту дискусію зі своїми опонентами, з'ясувати в пресі свою позицію. Гірко було йому й тому, що він не зміг поїхати на Перший з'їзд письменників в СРСР,— це було його найпалкішим бажанням. У стані депресії поет висловлював сумніви щодо власного таланту, вартості своїх віршів; може, він

«лише другий скрипаль у корчмі, а може — й не другий навіть», зневірювався він в дійовій силі своєї поезії.

Та А. Йозеф продовжує працювати. Не лише пише нові вірші, а й перекладає поезії з кількох іноземних мов. Ще в збірці «Скинь капітал» були надруковані його переклади з Ф. Війона. Згодом він приділяє багато уваги революційній та прогресивній літературі світу. Перекладає твори чеських, словацьких, румунських митців, народні пісні сусідніх народів. Угорські читачі можуть завдяки його поетичним перекладам познайомитись з творами П. Безруча, І. Волькера, Й. Гори, Ф. Кубки, М. Кодряну, З. Станку, Т. Арgezі, Е. Верхарна, А. Рембо. З великим інтересом стежив А. Йозеф за соціалістичним будівництвом у Радянському Союзі, за розвитком радянської літератури. В 1932 р. він переклав поему «150 000 000» В. Маяковського, один вірш С. Єсеніна. Існує думка, що саме йому належить невідомий переклад уривку з «Дванадцяти» О. Блока. В 30-х роках серед творів А. Йозефа особливе місце посідають вірші антифашистської тематики. В 1936 р. поет відгукнувся на події громадянської війни в Іспанії, написавши «Епітафію іспанцеві-землеробу». Цей чотиривірш — немов передбачення безславної долі тих, хто не знайде в собі сил чинити опір фашизмові, стане солдатом каудільйо, дуче або фюрера. Взимку поет пише віршоване «Привітання Томасові Манну» до приїзду великого німецького письменника в Угорщину. Це звернення до полі-

тичного емігранта з фашистської Німеччини — заклик до об'єднання антифашистів у боротьбі за гуманізм, за міжнародну солідарність, проти «вовчих ідей», «нової отрути», з допомогою яких фашизм прагне пацьковувати один народ на другий, розв'язати війну. Особливо виразно й сильно звучить антифашистська тема в поезії «Розносять давню пошесть пацюки», де поет образно розкриває зв'язок між капіталом, експлуатацією і фашизмом, расизмом, війною. Навіть у любовній ліриці з'являються образи, навіяні грозовою політичною атмосферою, — подіями в Іспанії, Китаї, брязкотом зброї в руках «підбурювачів» — паліїв нової війни («Березепь»). Зрозуміло, що політична поезія А. Йозефа з її гостро викривальним звучанням, його соціально ангажовані, сповнені бунтівничого пафосу твори не могли не викликати обурення реакційної влади в Угорщині. До нього не раз вживали репресивні заходи — конфіскацію вже виданих творів, судове переслідування, величезні штрафи. Права преса цькувала його не менш затято, ніж колись Шандора Петефі чи Ендре Аді. А. Йозеф жив у постійному нервовому напруженні та неспокої.

Трагізм поетового життя, страждання, які йому приносили кожний день, вилилися в ліричний документ величезної сили — вже згадуваний вірш «Дуже боляче». Таку відверту сповідь, такий крик серця не часто знайдеш у всій світовій ліриці.

А. Йозеф мріяв побачити свої вірші виданими в повній збірці. Нарешті, з допомогою друзів

і шанувальників ця довго планована (а поет полюбляв розробляти, виношувати гарні плани) книжка «Дуже боляче» з'явилася друком у 1936 році. Але широкого успіху у читачів вона не мала. Друзі намагалися приховати від хворого письменника, що збірка не розходиться. У нього посилилась першою депресія. Лікування не давало бажаних наслідків. Певний час поет працював в журналі «Сип Со». Це також було спробою втекти від самотності, від нудуги, знайти друзів, спілкування з однодумцями. Редакторська праця давала задоволення; А. Йожеф писав і власні статті. Він мав нахил не тільки до публіцистики, а й до теоретичної праці в галузі естетики, літературної критики і літературознавства. Але праця в журналі тривала лише кілька місяців і обірвалася через хворобу. На кошти друзів і знайомих поет почав лікуватися в санаторії, та надовго грошей не вистачило. Восени 1937 року сестри змушені були забрати зовсім хворого поета до себе, в містечко Балатонсарсе. 3 грудня того ж року поет у нападі безмежного відчаю кинувся під колеса вантажного поїзда.

Аттіла Йожеф не дожив до розквіту нової, соціалістичної Угорщини. Але його вірші живуть у кожному дні його народу. З тисяч портретів у школах, театрах, клубах дивиться на нас вічно молодий темноокий поет, без якого в житті було б менше краси, натхнення, духовної сили, менше доброти та віри у майбуття.

Кіра ШАХОВА

ПОЕЗІЇ

Я ХОТІВ БИ ЯБЛУНЕЮ СТАТИ

Я хотів би яблуною стати!
Дичкою у яблуках рясних,
щоб моїх плодів могли наїстись
досхочу усі голодні діти,
сівши у зеленім холодку.

Я хотів би яблуною стати,
і щоб кожний сирота маленький,
як заплаче, поспішав сюди
напувать моє міцне коріння
краплями своїх солоних сліз.

Я хотів би яблуною стати,
щоб, коли засохнуть крона й стовбур,
їх сокира гостра порубала,
й міг я, спалахнувши полум'яно,
висушити сльози всіх сиріт.

Хоч я став би яблуною тільки,
на землі запанувала б радість,
зникли б сум, страждання та образи,
діти не заводили б від горя,
що женуть їх матерів з домівки.

Я Б ХОТІВ...

Я б хотів багатим стати,
цукор їсти, в ліжку спати,
чепуритись, як на свято,
все, що схочу, купувати.

Одягався б тільки модно,
легковажив безтурботно.
Всім би стало зрозуміло:
здорово живе Аттіла!

ДАЛЕКО, БІЛЯ РОЯЛЯ

У серце злинули рояля звуки
і ширяться, мов чаю аромат.
Щемливе відчуття п'янкої муки
в мені життя примножує стократ.

І голос Марти, і кохані руки,
нехай в уяві, я відчутти рад.
Немає для закоханих розлуки,
бо серце б'ється з музикою влад.

Тремтять пахкі вуста переді мною,
хоча вони за часу далиною,—
колишнє повертається назад!

До тебе лину я крізь дальні далі,
як наростає музика рояля
і шириться, мов чаю аромат.

ЖІНОЧЕ СЕРЦЕ

Серце жінки — як нічліжка:
кому треба на ніч ліжка?
Скільки дурнів-тонкослізок
тягом тягне до тих ліжок!

Черги, бійки — риньте, лізьте,
щоб зайняти краще місце:
хто в кімнаті, хто в коморі,
а которі — в коридорі.

І я, бідний непритика,
сам собі гадаю стиха:
чи в підвалі, чи в чулані —
де припало ночував би...

Дама дивиться, сміється,
змилосердилась, здається.
— Вам куточок? Можна онде.
Пред'явіть, будь ласка, ордер.

ВЕСНЯНА ПІСНЯ

Співаю про весну, про світ,
про мрій зелених первоцвіт,
і серце тоскне веселю,
щоб не ридало від жалю,—
відкрилися гаї, лани,
кров бешкетує, мов дитя,
до мене сонце з вишини
схиляється — співай, дзвени! —
о весно, о моє життя! —
нема лиш Марти, де ж вона?
З-під снігу вийшов моріжок,
вітрець — то скрипка, то ріжок —
блакить просяяна до дна;
немов бруньки, в дівчат серця;
жага в іржанні жеребця
бринить, і я кричу,— го-го!
Як швидко крутиться Земля!
О весно, о моя жаго!
Тут сад і цвіт, як немовля,
а там, на півночі — бескід,
там я забув би ясний вид
коханої, печаль, біду,
але туди я не піду...
Кричи,— го-го! Співай,— ля-ля!
Як швидко крутиться Земля!
О весно, розкоше моя,
душа тобою повна вщерт!

А поки що — зима навкруг,
сніг засипає поле й луг,
і десь на цитрі грає смерть.

ПЕРЕД ЖНИВАМИ

Спинившись на далекім крутоярі,
прощальним поцілунком підпалив
принц — Захід сонця — темне злото нив,
і колихнулись небеса безхмарі,

як мептик на посивілім гусарі;
і темний вечір в прóстори поплив.
А в лоні збіжжя впередодень жнив
ждуть світла крихітні істоти ярі.

Чекають всі, аж перший промінець
проб'є завісу білої полуди,
і сонце піде полем навпростець.

Тоді прийдуть широкоплечі люди,
і зблиснуть коси та засмаглі груди...
Тремтить серпанок, віє вітерець.

В ЖНИВА

Пшеницю косять браві парубки,
слідком ідуть в'язальниці-дівчата.
Пашать обличчя мідні. Пахне м'ята.
І сяють коси, сліплять здалеки.

Схиляється пшениця у валки,
немов радіє з того, що підтята,—
од вітру відпочине. Так до тата
ласкаво припадають дівтаки.

Он в затінку жниввар. Він п'є з корчаги,
добряче п'є й, не втамувавши спраги,
до праці знову йде, бо треба йти.

А сонце б'є, розгніване без тями,
але росте над злотними ланами
життя могутнє, складене в хрести.

СУМИРНА КОРОВА

Вже череду пригнали до воріт.
У яслах — сіно. Вимито дійниці.
Своїх корів чекають молодиці,
зіпершись на старий хитливий пліт.

На молоко зуміли корови ці
перетворити тирсу й сухоцвіт.

Хмаринка гедзів котиться услід,
дзвіночка звук відлунює в криниці.

Корова тихо до хліва заходить,
не знаючи ні бунту, ні незгоди,
і молоком оселю звеселя.

Така дурненька і незграбна збоку,
вона на диво добра і щороку
приводить нам малесеньке теля.

КУКУРУДЗЯНЕ ПОЛЕ

Ворон в кукурудзяному полі.
І холоне серце мимоволі:
що, коли біду він нам накличе?

Слід його прогнати. Синій вечір:
я зігрів би нині твої плечі,
глянув би нарешті в твої вічі.

Я тебе чекаю без надії.
Згасло сонце, і земля німіє.
Сич кричить над путівцем тривожно.

Згасло сонце, а тебе немає.
Я чекаю. Серце пропікає
згіркла, як печаль, сльозина кожна.

ГОЛОД

Спинилась молотарка. Непроглядь.
Пил — як туман осінній з дна безодні.
Він на людей сідає, що не годні
Вже й розігнулися. Вони їдять.

На плечах стигне піт. Грязюка. Чадь.
Хліб з огірком — то їх обід сьогодні.
Їх пальці намозолені й голодні
Окрушини збирають і тремтять.

Не думають про час їдці злиденні.
Вони гребуть руками обома
Тверді окрайці і плоди зелені.

Бруд, сіно, пилюга — все рот прийма.
Все втягують вони в міцні легені,
Все поїдають рвучко й мовчком.

МАШИНОЮ СХОПИЛО

Машиною схопило. Цівки крові
шугнули на долівку з голови.
(Тепер пожива буде для черви).
Скалічений вмирас на півслові.

Вчепились руки в темряву жорстви,
та люди заздрять цьому бідакові.

Робочі руки до борні готові
за хліб для дітлахів і для вдови.

Спинився на хвилину гул роботи,
розтанув подих жалю і скорботи,
а страх пройняв голодних двох дітей.

Та звично, за вимогливим сигналом,
машина знов закалатала валом:
багато ще в Угорщині людей.

П'ЯНИЙ НА РЕЙКАХ

Упав на рейки — й солодко заснув,
обнявши пляшку обома руками,
й хропе собі. Мов в інший світ пірнув.
А ніч чвалає клусом над полями.

Йому дбайливо вітер пригорнув
розпатлане волосся бур'янами,
господь росою щедро сипонув,—
щоб якимось привести його до тям.

На шпалах твердо навіть уві сні,
а він все спить, мов на колінах в неньки.
Обличчя юне. Лахи у багні.

Ось-ось займуться вранішні вогні.
Так гарно спати, вклавшись між рейки,
та наростає гуркіт вдалині.

МАРШ МОЛОДИХ

Усе життя батьки трудилися,
щоб хліб насущний був у нас,
тяжкою працею гордились,
не піклувався бог про нас.

Ми ті, що радості не знали,—
віднині хочем краще жить.
Життя без волі — нам замало,
ми долю прагнемо змінить.

Ми, як батьки, були несмілі
і праведні, але без прав.
Дорогу дайте нашій силі,
бо вас розчавить натиск лав.

Життя спрямовує до бою
тепер синів своїх — всіх нас.
І світ старий впаде в безодню,
коли прийде повстання час.

ГОРЕ

Поштар безмовний — сиве горе,
очей блакит, запалий рот,—
завжди несе набиту сумку;
на ньому — темний плащ скорбот.

У грудях — ходики дешеві,
а на обличчі — страху гніт,—
і притискається до мурів,
і завертає до воріт.

І згодом стукає: — Вам звістка.

СМІЛЬЧАКИ

Хто, смерті боячись, тремтить,
до того смерть прийде, як мста;
його земля ковтне ту ж мить,
як лиш посиніють уста.

І не відкриється йому
запона таїни — вона
лиш перед тим спадає в тьму,
хто рве її й страху не зна.

Лиш дух могутній гідну твердь
виказує в останню мить;
він кличе, мов служницю, смерть,
і смерть на поклик той біжить.

Печальних лілій аромат
сповіє смільчака сліди,
що вмер хоробро, як солдат,
що юним відійшов *туди!*

AD SIDERA ¹

Мамо, далека безмежносте, як ти?
Вже не страждаєш, що хліба немає?
Не полотнієш, як ніч розпинає
в крові моїй нерозпродані шпальти?

Мамо, далека безмежносте, де ти?
Зір твій печальний мене проводить...
Боже, нехай він нічого не знає
про кулаки, що б'ють в мозок до смерті!..

Мамо, життя й скибки хліба не варте!
Але я вірю в достойніше завтра
і задля цього живу на землі:

щоб врятувати від злиднів дитину,
щоб не топтали Гроші людину
в муках її.

ОСТАННІЙ БОЄЦЬ

Обняв лінивi пахоці землі
в гарячу літню ніч фабричний дим —
і в мене увійшов великий дух:
я сип ланів і вулиць син.

Пелюстки над землею розкрива
червона квітка — серця мого сад;
як електричні хвилі, лине в світ
її всепереможний аромат.

¹ До зірок (латин.).

В'язниця, храм, казарма — все дарма,
вони з вершин не скинуть слів моїх,
ширяють всі глаголи в вишині
і сенсу брак у замірах чужих.

Коли я плачу, ллється світу кров,
прокльони шлю — геть кожний трон тремтить,
коли сміюсь, радіє навіть бог,
зима — травневим листям шелестить.

Я вірю в долю: серце, мов господь,
нехай без див, вершить нові дива —
казарми, тюрми валяться, бо їх
паш запал, наче лава, залива.

В мені вогонь прийдешнього горить,
бійцем останнім кров свою проллю,
ласкавий дотик — прапор чесний мій,
за ним всі рушать, ледве крок зроблю!

Шапки пісень у небо полетять,
розігнуть дні горбату втому спин,
коли є дзеркало в серцях у вас:
я син ланів і вулиць сип.

ЗАВТРАШНІ ЧОЛОВІКИ

Я розповім про завтрашніх чоловіків.
То будуть дужі й незлюбиві люди,
вони зірвуть залізну маску з пізнання,
щоб душу вздріти,

і поцілюють молоко та хліб.
Тими ж руками, що пестили вони дітей,
вичавлюватимуть з руди
залізо й всі метали благородні,—
вони збудують з гір нові міста великі.
Вдихнуть легені їхні супокійно
в свої глибини бурі й громовиці,
і лащитися буде океан до їхніх стін.
Вони чекатимуть на гостей несподіваних,
столи для них застелять і своє
відчинять серце.

Так будьте схожими на них,
щоб ваші діти
на ніжечках-лілеях перейшли
в будущину по морю крові!

ЗЕМЛІ ДВІ ГРУДКИ

Прийди, сестричко, в село далеке
побрів наш батько, блукалець-сонце.

Он шибку місяця засвітили —
вишньої церкви тьмяне віконце.

В гнізді іскриться ластівок зграя,
п'янкi слова твої в серці в'ються.

Мов наші пальці, тремтять листочки,
землі дві грудки в одну зіллються.

І ми з тобою — землі дві грудки,
нас люблять ніжні зелені сходи.

Сій, люба, тіло мені у душу,
у потаємні борозни-ходи.

Баранчик-вечір гуля поволі,
і все темніше руно шовкове.

Твоє волосся біляве сяє,
як світлом місяця повне поле.

НА ВЕТХІЙ ПІЧЦІ

На ветхій пічці спочиває кіт...
О відійди, печале і тривого!
Не белькотіти — говорити слід,
коли я стану врешті перед богом.

Думки гарячі сніг заколисав,
минула осінь — що тут починати!
Та знов питаю, мов не знаю й сам:
крушити камінь чи папери рвати?

Зима ступає тихо, мов у сні
слизький туман крадеться над мостами.
Уже й не знаю — в'язепь я чи ні
між цих солдатів з сизими носами?!

ВИХОРОМ БІЛИМ

Вихором білим
знов нас обсіла
зима.

Небо — твердий,
крижаний діамант.
А ти? А я?

Душі недужі.
Купити б вугілля
і напалити піч.

Як кожен убогий,
про гроші і спокій
я сню увіч.

Сукню б для тебе,
і їжу на стіл,
та пару стільців.

У ліжку тепло.
Пригорнімось тісніш.
Нас любов зігріває лиш.

НА ДИВАНІ ЛЕЖАЧИ

На дивані лежачи, бурчу:
«Та заждіте...» Але чую раптом,
Як волає серед площі натовп:
«Дайте хліба! В нас нема роботи!»
Я підвівся, у вікно кричу:
«Зачекайте: підем на паноту!»
Не дівтак я. Все єство моє
сповнене любов'ю до людини,
що в шеренги збурені встає,—
бо життя і правда в нас єдині!

СВЯТИЙ ДОЩ

Дощ залізом торохкоче,
в дах погрюкує щораз,
ніби курка вперто квокче,
що розтринькався мій час.

Ніжні клопоти щоденні
має курка у житті,—
яйця сині, і зелені,
і червоні, й золоті.

Хай несеться!.. Я не маю
грошей і тамую дух.
Як стук серця, відчуваю:
час летить, неначе пух.

Грають краплі монотонні,
наслухаю кожен звук.
І мовчу, як у вагоні,
під колісний перестук.

Дощ іде, летить у невідь,
булькає то там, то сям.
В сіль дощу, як риба в невід,
легко я потрапив сам.

БЕЗ ПОСАДИ

Був я без посади, наче птаха,
жив я, мов останній горопах.

Там, де в ряд зійшлися магазини,
покупцям носив важкі корзини.

Від тієї ноші-каменюки
обривалися, німіли руки.

Не читав, а продавати мусив
Моріца, Золя, Кокто й Барбюса.

Був я з тих, хто важко заробляє:
сто хлібин продасть — одну лиш має.

Мерзнув на розпутьтях велелюдних,
спав на травах росяних остудних.

П'ЯТНАДЦЯТЬ РОКІВ

П'ятнадцять років вірші я пишу,
і ось тепер, коли душа готова
себе явити в слові, я мовчу,
дивлюсь на ці заводи — й ані слова.

Я ПОЕТ

Так, я поет, але не прагну слави,
і не приписуйте мені геройські справи.
Хай ваші оди слухає всевишпій,
йому пристало, він-бо — щонайвище.
Мій вірш для тих, хто серцем не посивів,
прийміть як друга — і за це спасибі.

НЕ ЛЕГКОВАЖ

Не легковаж.
Корисливих зневаж.
Працюй, торуй свою дорогу,
зірок небесних світлом строгим
свій труд наснаж.

БЛУКАЛО СЕРЦЕ ДОВГО

Блукало серце довго, вперто...
І я до істини дійшов:
Що тільки смертні можуть смертним
Безсмертну дарувать любов.

ДРУЗИ МОЇ ДОРОГІ

Друзі мої, всі, хто ще пам'ятає безумця,
всі, кому зараз пишу, притулившись до пічки,
прагнучи вас пригадати й хоч трохи зігрітись,
бо надто гостро в мені крижана ця печаль
з холодом сутінків пізніх у серці змішалась,
друзі, згадайте мене,— й не лише сміючись
з того, хто жив серед вас і кого ви, можливо,
любили.

ТОДІ

Тоді розверзлось небо, грім гримів,
тоді, як пес, блукав я манівцями,
тоді, проклявши світ, я збувся слів,
тоді терзала туга до нестями.

Тоді молився я на самоті,
тоді ридав я і грішив зухвало,
тоді покаювся і зацікавив тоді —
тоді тієї дівчини не стало.

ВОСЬМИРІЧНІ ДІВЧАТКА

Ходять рядочком туди-сюди
малі янголятка, маленькі чорти,
лобики свіжі, мов хлібець із пічки,
а оченята горять, як жаринки.

Ходять рядочком туди-сюди,
люблять, як квіточки молоді,
в гарних хлоп'ят закохані ніжно,
наче прозорі білі конвалії.

Ходять рядочком туди-сюди,
плачуть від сміху, не від біди.
Такі далекі, такі далекі,
зірки веселі на синім небі!

ДЕМОНСТРАЦІЯ

Вихлюпнулась кров із наших жил
і тепер струмить потік вздовж вулиць,
вирвалися з коминів фабричних

димових архангелів заgonи,
щоб відбити в некла
Єву і Адама.

З наших вуст злітають метеори,
поліцаї нам — брати сумирні,
наші крики майбуттю в волосся
кольорові стрічки заплітають.

Де таке є море, щоб гойдало
корабель так радо і охоче,
як людей голодних чорний натовп
розгойдав ентузіазму розмах,
літо де, веспа, щоб вкорінити
на землі таку чудовну квітку,
де той небосхил, щоб землю нашу
обійняв могутніми руками,
де сталеві ворота, що зможуть
витримати жар такий гарячий?!

Грім гримить величний і могутній —
це окремих кроків тупіт спільний!
Крок такий карбований спресує
на вугілля поле, ліс і луки.
Від грудей відлунює нам небо,
всі шибки у бруді й павутинні
на дрібні уламки розбиває.

ХТО РОЗБУДИТЬ В ДУШАХ НАШИХ ДУШУ?

Ми розорали чола пагорбів безплідних,
ми підвелись у вись за пломінками думами про зорі,
ми запускаємо все вище й вище
літальні апарати,
їх траєкторіями з неба стерті геть
шляхи пташині;
на рейки металеві ставши,
долаєм обшири земні,
і пінні гриви океанів
дроти електрокораблів перехопили.
А все ж бо — люди! люди! —
хто скаже нам, щоб ми в домах своїх
столи повідмивали,
і хто жінкам нашим дозволить
скорботу з дому вимести, мов пил?
Хто виростить сади в очах побляклих,
і хто розбудить в душах наших — душу?

МОЯ КОХАНА

Надвечір горнутья пелюстки одна до одної.
Мені ж не треба навіть поцілунку,
а тільки відчувати, що ти поруч,
як немовля тепло матусі чує.
Прищепа міцно прироста до дички,

твої цілунки міцно прищепились, я кращим став,
моя кохапа,
і гарним став, як ніч
від тисяч зір.

Ти тепла, паче вітер весняний, що дощ несе,
він вчить хлоп'ят, як бавитись у квачика,
водою зчорнілі трави щедро напуває.
На грудях в мене жде тебе давно кудлата хаща,
колись там дико буцались рогами
скажені непажери почуттів,
тепер пасуться там твої слова,
лілейно-мирні, й голубі фіалки.

Все через те, що ти прийшла, прийти була повинна,
моя кохана.

Ще темно,
ще дихання твого й мого не видно,
але на вікнах виблискують уже морозні квіти,
світа падворі,
я ж з тобою цілунками до рана говорю.

КОХАНА БІДНЯКА

На плечі весь світ бідар тягає,
а на другім бога він тягає.
Хоч би раз розгнівався він люто,
скинув би обох у гніві люто!

Той бідняк не просить білу булку,
він і не дістане білу булку.
Він годує душу чорним хлібом,
білу душу — найчорнішим хлібом.

Без смаку чомусь і сіль бідняцька,
навіть радість без смаку бідняцька.
Скарб нужденний — тіло нічим вкрити
і, коли є ліжко, нічим вкрити.

Украде він, бо завжди голодний,
не вкраде — так буде знов голодний.
Той бідар стає бідніший злиднів,
поки бідний він, все більше злиднів.

Б'є своїх дітей бідар від горя,
він дружину б'є свою від горя.
Хоч якою гарною була б я —
бідняка коханою була б я.

НЕ Я КРИЧУ

Не я кричу — земля гуркоче:
будь обережний — сатана сказивсь,
скоріш ховайсь на чисте дно джерел,
до гладини скляної пригорнись,
в алмазнім блиску причаїсь глибоко,
під камінцями, де жуки припишкли,

занурюйся у свіжий, теплий хліб,
ти бідний, бідний!
Просякни в землю разом із дощем,
дарма купаєшся в собі самому,
лиш в іншому омиєш ти обличчя.
Будь вістрями трави дрібної
і станеш більшим від осі земної.
О ви, птахи, машини, листя, зорі!
Безплідна наша мати сина хоче.
Мій друже, дорогий мій і єдиний,
хай це чудово, хай жахливо це,
не я кричу, земля гуркоче.

ГАРНИЙ ЛІТНІЙ ВЕЧІР

Прибувають, від'їжджають гуркотливі поїзди,
виють фабрики від жаху,
чорним чадом вкриті крівлі,
і від них чорніє вечір,
газетяр під ліхтарем галасує на весь голос,
в усі боки мчать прольотки,
дзеленчить трамвай на розі.
«Ти сліпий» — сліплять афіші,
у глухі завулки мури завертають,
і плакати розтягають-розгортають,
і усюди — попереду, збоку, ззаду —
поспішають люди, начебто з плакату,
і ти бачиш, як у велетах-будинках

алілуйно-завиваючи-лайливо,
захлинаючись підступно і зрадливо,
по живих, як по драбинах, лізуть вгору
людожери,
і у розгніваних бульварів на шиях
наливаються жили тугі,
чуть скавчання німих урядовців
і фабричних утомлений човгіт,
вони йдуть, як старі мудралі,
що не мають вже справ на землі.
Злодій мацає в кишені чужій,
поряд плямкає селянин, який
від сусідського поля під косу
відкусив шматок добрячий.
Чутно все тому, хто слухає і зрячий.
Шарудять в кістках жебрацьких хробаки,
до всього принохуються жінки,
я ж з далекої далини прибрів,
на порозі тихенько сів
і прислухаюсь.

Гарний літній вечір.

СМАК НЕБА СВІЖИЙ

Смак неба свіжий-свіжий, я це знаю,
мені ж бо дев'ятнадцять,
і у найліпшому біплані чутно, як б'є годинник вежі,

голодному зірки — як груші,
там він обідає,
та тут, в Угорщині, нема ще радіо.
В кожній людині клітини живуть,
вони співають або жують,
в одній людині вони сталеві, а в іншій кришталеві.
Коли я сплю, що про це думає роса?
Зовсім дурненька лише промокашка, яку спалили,
вона не бачила води, бідненька.
Не сердься, у неба чудовий смак,
а комарі від голоду повиздыхають і так.

ЩИРИМ СЕРЦЕМ

Ані роду, ні родини,
ані бога, ні вітчизни,
ні колиски, ні китайки,
ні цілунків, ні коханки.

Третій день натощака,
та і далі те ж чека.
Двадцять літ своїх я вам,
коли хочете, продам.

Хтось та піде на цей торг,
як не люди, то сам чорт.
Щирим серцем — ой ду-ду! —
в розбишаки я піду.

Як піймають, то повісять,
в святу землю мене вмісять.
Хай труйзіллям проросте
моє серце золоте...

ЗРІЄ СВІТЛО

Мої дерева прихиляють крони, вітаючи братів,
і на плечах чи в кронах брипить пташиний спів —
і світяться серця, як ліхтарі щораз.
Любитись нам пора! Гряде любові час,
коли торкаємось щокою до щоки,
коли єднаємось у братнім потиску руки.

Своє проміння сонцю віддамо. І радо звідусіль
біля порогів наших засяють хліб і сіль.
Зневіра згине в збратаних серцях,
коли, як жайвір, поцілунок на вустах
затріпотить. І діамантові мости
з усіх усюд проляжуть до мети.

Забудемо свій гнів, ступивши на поріг,
повернемось усміхнені з важких доріг.
Нехай тамують очі засніжені вершини,
з яких ми оглядаємо простори батьківщини.
Готові ми, готовий небозвід
явити світло, що оновить світ.

ПОМЕРЛА МАТИ

Померла мати, й не знаю, як бути з нею,
вона б залатала мені піджак і подивилась,
який я гарний навіть голий —
ще ніколи ніхто мене голим не бачив!
Селяни обжались і на низеньких ослонах
чекають смерті,
блощиці покусують наші сни, тарілки —
хоч на стінку вішай,
дайте ж на хліб хоч трохи масла!
Хочемо кращої їжі, щоб бути кращими,
хочемо більше взуття біля ліжок, щоб і нас
було більше!
Міст випливає з туману, по той бік блищать
багнети,
ножиці — тут, там — полотно, чого ж ми
ще дожидаємось?!

ПІСНЯ МОЛОДИХ ЖІНОК

Наші лиця добрі, не суворі,
а постава горда і гінка у нас.
Ніби зорі,
очі, і малипові уста.

Танець наш вогнистий, наче племінь печі,
тому щоки — як рум'яний коровай.

Наші плечі
й за роботою чарують — так і знай!

Навіть вітер стогне, ходить, мов зальотник,
залицяється до нас —
то за перса вхопить, то здійме спідницю —
норовливий ловелас.

Натираємо підлогу. Коси в'яжемо вузлами.
Зачіска, мов гребінь півня,
як ідем, гойдається над нами.

Колихання пишних стегон,
рухи рук,
грудей гойдання,
ніби пустунів хлоп'ят змагання
у густій траві на лузі,
колихання-кружеляння карапузів.

А коли приходять газди,
поцілунком їх вітаєм
і годуємо як слід.
І всю ніч їх обіймаєм,
а на ранок довго розглядаєм,
як росте і круглиться живіт.

ЗАРАДИ ТЕБЕ ГНІВАЮСЬ, НЕ ПРОТИ

Як сходить сонце — відлітають роси
з волосся тих, котрі не сердяться ніколи,
нехай мій гнів тебе не потривожить, люба.

Я часто бачу ті великі площі, де, можливо,
в бою поляжу,
і теслі з щоглами в руках прийдуть туди щільними
рядами,
й мільйони металістів після перемоги
жбурнуть у небо серцевозвонні молоти свої.
В небесний вихор інструментів
дозволь, кохана, взяти і твої цілунки.

Як жаль, що ти не помічаєш навіть,
як я випростуюсь, ледь починаю мову
про прийдешнє.

Якщо ти хочеш, — перемігши, я вернусь,
коли все місто заспівав, і якщо
я навіть у бою навік поляжу,
мене до твого ліжка принесуть
мукою вкриті пекарі, і зв'яжуть
свої лопати добрі, й покладуть мене на них,
похнюпивши чоло.

Заради тебе гніваюсь, не проти.
Візьми ж мене за руку, що тебе
я нею високо у снах своїх підношу,
і хай мій гнів додасть тобі снаги,
і хай нічим тебе не ображає, люба.

МУРАШКА

Між подушок заснула мурашина.
Ти, вітре, подушок не воружи нам —
як є, так і покинь.

Голівкою утомлено припала
до здовжено-овального опала,
а поряд спить її дрібненька тінь.

Збудить, чи що? Вже взяв і соломину,
та глянь, нахмарило.
Додому не пора б?

Між подушок спить тихо мурашина.
Мені на руку перша крапля — крапл!

ЗНАЙОМТЕСЬ

Це Лідочки молодший брат,
далекий пагонець Батия;
він хлібу чорному був рад,
про синю ковдру і не мріяв.

За вірші смерть йому у дар
пуд бобу зварить, ще й доложить.
Гей, буржуа! Гей, пролетар!
Це я, поет Аттіла Йожеф.

БЛАГОСЛОВЛЯЮ РАДІСТЮ Й СТРАЖДАННЯМ

Благословляю радістю й стражданням,
тривогою й безмірним цим коханням,
що бережу на вітрі, як свічу,
ланами збіжжя й краплями дощу.

Твоя хода — солодкий мій полон,
нема для тебе мурів, ні заслон,
і я зникомою гойдаюсь тінню
у диханні твоїм, як в павутинні.

І байдуже: кохаєш, не кохаєш,
серця поєднуєш чи розриваєш,—
аби тебе лиш знати, чути, зріти,
оспівувати і боготворити!..

Так вранішні ліси з-над темних плес
долоні простягають до небес,
з яких, мов сік живлющий, світло ллється,
тамуючи жагу палкого серця.

ДВІ ПІСНІ

I. НІЧНА ПІСНЯ

Де на ніч міг би я упасти? —
он лавка в сінях не плоха;
я не хазяйський віл у газди,
не дівка я і не блоха.

Вам, тітко, квартиру б превелику,
і ближніх возлюбіть своїх;
благословлятиму довіку
того, хто дасть мені нічліг.

II. ПІСНЯ

Веселий і небалакучий,
згубив я люльку і ножа.
Веселий і небалакучий.

Гей, вітре, де твої співзвуччя?!
Кого ж ця думка потіша:
«Щасливий навіть без гроша»?
Я прояснів, а був як туча.
Веселий і небалакучий.

АРОН ЙОЖЕФ ПОРОДИВ МЕНЕ

Мене породив миловар,
по імені Арон Йожеф,
отой, що на дні океану
трави духмяні косить.

Мене породила жінка
по імені Борча Пече,
лихими болячками з'їдена,
мов щіткою велетенською.

А я закохався в Луцу,
та байдуже Луці до мене.
Нема в мене навіть друзів,
і тіні — усі мої меблі.

Нічого вже не боюся,
всі біди пізнав я докладно.
Життям собі тихо плетуся,
бездомно отак і безладно.

ПЕРЛИНА

Зірка-перлина у небі блищить,
перлами з неба щоночі дощить.
Зорі сплітаються, як виноград,
бризки коштовні засліплюють сад.

Груддя землі — як вогонь з глибини,
чимось до перлів подібні вони.
Борозни ниву покраяли вкрай,
ніби в коралі вдягли оцей край.

Руки, як зорі, сяйнули в траві,—
зірка твоя на моїй голові.
Руки, як брили важкої землі,—
серце твоє засвітилось в імлі.

Груддя землі перепріють в полях,
зорі впадуть і розвіються в прах.
Небо в перлини одягнеться знов —
тільки нас двох поєднає любов.

КОРАЛІ

Гей, коралі на шнурку,
жаби-кралі на ставку...
Дрібні бібки,
дрібні бібки на сніжку.

Ружа в місячнім вінку,
злотний пояс на станку.
А для мене
добрий мотуз на трямку.

В сукні знадний звин колін
під той ладний мідний дзвін,
а на річці
двох тополь низький уклін.

В сукні зграбний стегон згин
під той звабний срібний дзвін,
а по річці
листя хвилям навздогін.

КЛОПОТІВ МАЮ ДОВОЛІ

Клопотів маю доволі, а тут іще й ти!..
Вже по ріллі безтурботно мені не брести,
ані по луках росистих — від ранку до ночі;
марно собі капелюх напинаю на очі.

Тихо й невтішно бреду, мовби геть очманів,
скрізь мені — ти, навіть тут, на траві, між корів;
бачу їх очі,— а думка про тебе снується,
мовби рожевим копитцем вступаєш мені
аж до серця.

Ох, скину ж торбу свою в придорожніх кущах,
та як вгамселю кийком по квітках, по гілках,
та як гукну, аж здаля трясогузка озветься,
поле застогне і злякано річка здригнеться!

Вже ж як минаєш мене, то хоч близько минай,
стану твоїм фартухом — лиш на клапті не край,
піснею стану твоєю — лише не мовчи,
хлібом насущним — лише не топчи, не топчи.

БОГА СКРІЗЬ БАГАТО

Бога скрізь багато,
та не скрізь є сало,—
нужда в хижу біднякову
вкотре завітала.

Так зігнувсь нещасний,
мов крива стежина,
по якій несе у дзбанку
молоко дитина.

Бога скрізь багато,
але ті прелати
всі печалі бідареві
вміють забувати.

А йому б — шмат шинки,
а жінці — спідницю,—
то вони б тоді молились
богу як годиться.

Боже всевидючий
в небесних чертогах,

чом все більше стає бідних
на земних дорогах?

Де шукати захист
безневинній жертві? —
певне, бідний не спочине
навіть після смерті.

РАНИШНЄ

Півник флюгера пісню співає,
тітка курям зерно жбурляє,
сходить опара у діжці надійно,
пишно,
над Тисою ранішній дзвін пливе,
гомін бадьорий потягується, встав,
до пояса миюсь, летять бризки
і у волоссі моему виблискують.
Міцно до мене вода притискається,
чиста, легенько в цебрі колихається,
наче дівчат співаючих перса.
Вітрець у прочинені двері рветься,
пахне росою і вголос сміється,
легенько смика моє волосся,
немов дитина — життє колосся.
Снилось: котилися ми із скирти,
перекидалися я і кохана,
охоче б і зараз на голову став,

якби до праці не поспішав.
Хутко і весело я ступаю,
свіже повітря грудьми розтинаю,
треба ж бо раз показатися людям
гарним і чистим — хай мене люблять.
Ви покохаєте мене неодмінно,
в зливу я брів у воді по коліно
разом із вами, ми по проспектах
крок карбували, марширували.
Дибав з бабусями і дідусями,
в зморшках моїх і їхні турботи,
швендяв з дівчатами і юнаками,
груди нарозхрист після роботи.

РОСА-РОСИЧКА

Малинник мов присів,
тихенько хить та хить...
На вітках у росі
папір воцаний спить.

А вечір — чистий перл!
Сплітається листва,
і гір далеких флер,
і спів мого ества.

Я гув як гай, як луг
і працював аж так!
А небо — чистий пух...
В майстерні темнота.

Утома трудова.
Здурів я — чи здобрів?
Тремчу, як та трава
чи зорі угорі.

ТИСАЗУГ

Тіні у шубах овечих
зшиваються тисом шпичастим.
Бреде по-собачому вечір,
вистукують кігті по насту.

Народ спочиває блаженно,
хатини в задумі дрімають,
солом'яні стріхи на себе
аж до вікон напинають.

Лиш курка невтішно сокоче
десь на горищі, неначе
душа прапрабаби, що хоче
на землю спуститись — і плаче.

А нижче — пістрява худоба
й замшілі діди синюваті,
навпочіпки щось там бурмочуть,
мов хочуть минуле приспати.

Хоч є що згадати по праці!
І гарно так погомоніти,

ще й дим між скоцюрблені пальці,
мов пряжу тонку, пропустити.

Ну що з того діда? Вже й ложка
падає йому з рук, як дитині,
а піде у хлів — перекинуть
його разом з відрами свині.

На хуторі затишно й тепло.
Сутінки виснуть на зорях.
Тверде піднебесся. Під деревом
плаче синичка хвора.

ВІФЛІЄМ

В рядні туману круків сон зморив,
і морок зачавсь у верболозі.
Два пастирі і троє королів
лягають в хаті на твердій підлозі.
Хазяйка лізе по драбині з хижки,—
то ангел з неба! — п'ятеро співають.
Старий у хліві лле бурду із діжки,
брудні несучки, квокчучи, куняють.
Картопля у соломі мерзне грішна,
в куточку сніп неголений стирчить,
куліш парує, пахне смачно, втішно,
співанку аж до стелі булькотить.
Ісус лежить під пологом з паперу,
ягнята паперові поруч з ним,

тріпоче тінь, мов боязка химера,
над яслами із пемовлям святим.
Та це брехня, бо наймитську полову
ганяє панський вітер по землі,
мадяр гарує, пастирі пруть здобу
і палінку жлуктять три королі.

ДИМ

Дим худорлявий квітне під місяцевим колом,
повитий сріблом, в'ється і хилиться додолу.
І ти крізь нього сяєш, небесна прохолодо!

Я натерпівсь немало, я настраждавсь до краю,
минають мої біди, і з ними я минаю.
І ти крізь мене сяєш, небесна прохолодо!

Я відлечу, та біль мій і дрож несамовитий,
життя жага червона — висітимуть над світом
й світитимуть крізь тебе, небесна прохолодо!

ПАМ'ЯТІ АДІ

Він мертвий? Так чому ж за наших днів
його вбивають знову без вагання?
Чом видають його скорботу й гнів
за панночок дурних вередування?

Він і в землі угорець і поет,
стискає грудку — рукоять покари;
з його грудей хмара йде на злет,
а він продовжує бунтарство яре.

Не може він заснути ні на мить
в таємній батьківщині перегною.
Над Хортобаддю крик його гримить
і проганяє ті вітри луною,
що для пустих поміщицьких розваг
розвалюють хатини й загорожі;
визбирують там стріхи по снігах
збідовані нащадки Дьєрдя Дожі.

Землі лиш плоть віддав, та не згорів
поет душею — на його могилі
притулок трьох мільйонів злидарів,
він — в їхній непокореності й силі.
І вірш його — закон: вже наяву
палаці валить крок його ритмічний.
Плуг розтинає плоть його нову,
бо він — цвітіння, він — життя, він — вічний.

ЛІТО

Долина зозулинцем сяє,
спливає з-над лугу яса.
Так сріберно і безпечально
берізка гойда небеса.

Оса щось нюшкує по колу,
сердито дзижчить і сіда
на ружу, що гнеться додолу,—
та все ще земля молода!

Хоч зав'язь стає вже плодами,
й суниці горять на піску,
і вітер колосся гойдає,
на крону злітає тремку.

Невже моє літо збулося,
прохромлене вітром навскіс?!
О друзі мої в передгроззі —
вістря нагострених кіс!

МИШИ

Нива, мов озеро, хвилить,
видзвонюють стебла трав.
Мишею стала пшениця,
і жук навіть мишею став.

Руки поклавши на плечі,
веселий ведуть хоровод.
Хмаринкою пилу здійсмають
життя наше, повне знегод.

Стикає нас, гнобить і душить
той чортів кожух,

що пан почепив нам на шию,—
не перевести дух.

Убогі надії селянські
хвороби гризуть, як хорти.
І навідає панство
на комини й на хребти.

СМУТОК

Гнав я оленем прудким,
смуток лагідний в очах.
А за серцем за моїм
сто зголоджених вовчаг.

Роги й пароги роняв —
на гіллі он-о висять...
Скоро сам я з оленя
в вовка перекинуся.

Буде з мене сіроман
ходом і подобою;
між братів я не тума —
усміхатись пробую.

Чую зови олениць,
очі млою повняться...
А на плечі пада ниць
листя із шовковиці.

МІЩАНИН

Журавлик в небі сірім,
а не вольготний сокіл.
В любов маленьку вірив —
боявсь літати високо.

Вгрузав ти в землю, скиглив,
скорявся всьому чемно.
Страхався, що покине
багата наречена.

Словами грався вміло,
вустами плямкав: «Раса!»
Не знав, що раси тіло
поділено на класи;

що рук міцних колоди
і вказівні всі пальці
ведуть на шлях свободи,
а ти — куди дістався?

Цей край змалів до краю,
ти в затхлості заржавів.
Важкий туман лягає
у плазунів державі.

Ти перед вітром кожним
звивався, як рептьілька,—
судьбу гнуздати не зможеш,
розтанеш димом тільки!

ПШЕНИЦЯ

Гуляє вітер на роздоллі,
зітханням липе в чистім полі.
Земля гуде, шумить пшениця,
дзвенить пшениця.

В землі пустив наш піт коріння,
щоб вирувало колосілля,
де в зернах праця золотиться.
Гуде пшениця.

Вливається зерно ядерне
у банків чрево ненажерне
і хижо золотом іскриться.
Дзвенить пшениця.

Жириють вороги огидні!
Несе фашизм нужду і злидні,
мовчання прагне він добитися.
Шумить пшениця.

— Де я живу — мій стан спадковий,
в моєму стані — лад військовий, —
в моїм колосі — вбивча криця! —
Гуде пшениця.

— Сюди, хто землю обробляє,
Сюди, хто трактори складає! —
В пролетарів сталеві лиця.
Гуде пшениця.

СОЦІАЛІСТИ

Смерть капіталізму! Владу й хліб — робочому
люду!..

З нас досить свавілля, гидоти, наруги, облуди!
Штовхай нас, гвинтівко, у спину,
пробуджуй насагу,
нагадуй — ніколи без бою не прийде звитяга.

Ми маємо силу. Нас — живих і мертвих — багато,
зійшлись на горі, аби праведну раду тримати.
У нас, в шахтарі й ковалі, пробудилась людина,
і в мороці часу видніються світлі вершини.

Торуймо дорогу в майбутнє, напружуймо сили,
ми в битві із злиднями щастя своє заслужили,—
хлібом, що цвів перш, ніж робітник
на стіл нарізав,
кашею, що гіркла перш, ніж робітник куштував,
молоком, що кисло перш, ніж робітник випивав,
губами, що в'яли перш, ніж робітник цілував,
хатою, що гинула перш, ніж робітник заселяв,
одягом, що рвався перш, ніж робітник одягав,
тютюном, що прів перш, ніж робітник міг закурить,
волею, що в гніт перейде перш, ніж прийде на світ,
і капіталом, що висмоктує сили з нас хижо.

Туди, де вже до білого розпечено залізо!
Вірше мій, за справу класу стій! З ним злетиш
над хмари.
Ти йди на захід, ти — на схід, на північ — я,
товариш!

МЕРТВИЙ КРАЙ

Туманець над очеретом.
Дим посухи понад степом.
Гори в дзеркалі Дунаю,
густа тиша заглядає
в тишу хвиль.

Морок жирний, безгомінний.
Як долоня, ця рівнина.
Тільки човен ген видніє —
в озері грузькому мріє
сам-один.

Лісу пасмурна завіса.
Час примерз до гілки в лісі,
а мороз тріщить у пущі!
Мох з'їдає кінь худючий
і тремтить.

Виноград, що біля дому,
весь закутаний в солому.
Біля сливи патериця,
що старому знадобиться
для ходьби.

Хутірець у центрі краю,
а навколо все кружляє,
пазурі зими похмурі
відколупують від мурів
по шматку.

Розчахнулись хливу двері —
вітер грає до вечері! —
може, полем кукурудзи
заблукає товстопузе
порося.

У хатині світло тьмяне —
надиміли там селяни!
Їм молитва ні до чого —
і говорять не про бога
в темноті.

Панський ліс і панські лози,
навіть озеро в морози,
навіть у воді поснুলі,
жир плекаючи в намулі,
карасі.

НІЧ ОКОЛИЦІ

Стихає двір вечірньою порою,
і світло свої сіті підіймає,
мов відкриває яму під водою;
пітьма поволі кухню заливає.

І тиша. І, здається, виповзає
незграбна щітка з ніші у стіні,

а та над нею думає й гадає,
упасти їй чи ні.

В лахмітті засмальцьованому ніч
вже позіхає ген на небокраї,
і на околиці навпочіпки сідає,
і, нам лишивши місяць замість свіч,
хитаючись, через майдан рушає.

Тьмяніють, мов руїни, корпуси
заводів, і між стін пільма хлюпоче,
згущаючись у підмурівок ночі.

І ллється через вікна навскоси
проміння місячне, в шпарини проникає,
збирається в пучки і прослизає
в тіла верстатів ткацьких, і всю ніч,
поки стоїть робота, сновигає
ця нитка у верстаті — тче і тче
леткі й зникомі мрії ткацькі послулих.

А оддалік — неначе гробівці —
завод металургійний і цементний.
Родинні гробівці, в яких живе
лише луна, й понура таємниця
душ воскресіння затаїлась в них.
На загорожі чухається кіт,
а сторожу лякливому здається,
що то якісь примари; світла зблиск
перебіга по панцерах динамо...

Та скрикне рантом паровоз в пітьмі...

Волога пишпорить у сутінках довкола,
чайться в кронах звалених дерев
і прибиває пилюгу додолу.

Стоїть жандарм на вулиці; бреде
повз нього робітник і щось бурмоче;
а ось товариш, що прокрастись хоче
з листівками в кишнях піджака.
Мов кіт, він прислухається до всього
і, наче пес, винюхує дорогу,
обходячи освітлені місця.

Як блювотиння, світло гнилувате
тече з корчми в калюжу під вікном,
чадить і меркне лампа тьмянувата,
корчмар похропує, сповитий мирним сном,
не спить лиш наймит, і по східцях хтивих,
об стіни ударяючись, біжить,
і крізь гримаси п'яні і плаксиві
про революцію щось тихо бубонить.

І, наче переплавлена руда,
твердіє, замерзаючи, вода.
І вітер, що бреде бездомним псом,
торкається холодним язиком
її поверхні і жадливо хлеще.
Нічна ріка несе, немов плоти,
мішки з соломою униз за течією.

Склад — мов баркас, що сів на мілині,
ливарня поруч — мов залізний човен,
і виливки, як малюки червоні,
ливарникові бачаться вві сні.

Усе важке й вологе. Цвіль і тлін
на стінах, наче в атласах, малюють
країни злиднів, царства жебраків.
А на пожухлих луках, на траві
затоптаній — папір, ганчір'я, сміття...
О, як би їм хотілося за вітром
кудись летіти — та немає сил...

І, мов липучі двійники вітрів,
тріпочуть простирадла бідняків,
о ніч!

Ти виснеш з неба, як старий перкаль,
немов усіх життів людських печаль,
о ніч!

Ніч злидарів! Моїм вугіллям стань,
курися в серці, як огненна грань,
щоб з мене виплавивсь не тільки шлак,— метал!
Щоб наковальнею сталевою я став
і молотом, що з піснею лункою
нам викує для перемоги зброю,
о ніч!

О піч важка, печальна і безкрая!
Поволі в ній і я засну-таки.
Нехай же муки душу нам не крають
і тіл не роз'їдають хробаки.

СКАЖИ, ЯКА ЧЕКАЄ ДОЛЯ ТИХ...

Скажи, яка чекає доля тих,
кому бракує навіть сапи, в кого
не залишається на вусах навіть крихт,
хто працював би — так нема на кого,
хто б сіяв збіжжя — так немає де,
копав картоплю — хоч би за третину,
у кого сум з'їда чоло бліде
й волосся облізає без упину?..

Скажи, яка чекає доля тих,
у кого родить тільки клаптик поля,
кричить голодна курка, й згустком лих
в пустому льосі кублиться недоля,
й не дзеленчить дзвіночок на ярмі,
і не ревуть воли, яких немає,
і юшка теплиться лиш на самому дні,
коли до столу вся сім'я сідає?..

Скажи, яка чекає доля тих,
хто сам живе й па себе заробляє,
хто від приправ і прянощів відвик,
кому крамар у борг не відпускає,
у кого є стілець — лиш для печі,
й під грубкою облупленою кішка,
і в дверях зимно брязкотять ключі,
коли самотньо він бреде до ліжка?..

Скажи, яка чекає доля тих,
котрі сім'ю утримують і кожен
качан рахують, щоб було на всіх,
і лиш дочка найстарша часом може

в кіно сходити, поки все сама
здолає випрать мати в ніч найдовшу,
і гасять лампу злидні, й тишина
усе підслухує, і тьма вчиняє обшук.

Скажи, яка чекає доля тих,
що бродять біля заводської брами,
де їх жінки працюють замість них
і дітлахи з запалими щоками;
тих, що даремно дивляться туди,
за загорожу, і корзинки носять,
тих, що заснуть — і не минуть біди,
тих, що вкрадуть — і вже того задосить...

Скажи, яка чекає доля тих,
що хліб і сіль на ваги викладають,
і все — у борг, і все це — для таких,
як і самі, хоч крихт і не змітають
з ваги; аж поки втома і пітьма
їх не огорне: видно, не на часі
прибутки нині, і, мабуть, дарма
обважували покупців на гасі...

Скажи, яка чекає доля тих,
що звать себе поетами й співають,
хоч як їм страшно,— і жінки яких
шкребуть підлогу, поки ті шукають
писарського зарібку, тих, чие
ім'я — ярлик, наліплений на банку,
й чие життя, якщо воно ще є,
пролетарям належить до останку?!

СЬОМИЙ

Хочеш жити як годиться,
мусиш сім разів родиться!
Раз в огні, на пожарині,
раз на річці, на крижині,
раз між блазнів у дурдомі,
раз у полі на соломі,
раз у церкві у цвинтарній,
раз між свиньми у свинарні.
Вже шестірко рот деруть,
а ти собі сьомий будь!

Як тебе притисне ворог,
сім вас в, бійців бадьорих.
Тільки ж той десь на роботі,
той шабашить по суботі,
той шкільним віддався лавам,
той десь плава самоплавом,
той славетний чийсь нащадок,
той сім'ї кладе початок.
Хай вони хто верть, хто круть,
а ти собі сьомий будь!

Як прийдеться закохатись,
сім вас буде залицятись.
Той за усміх вріже серця,
той задарма напасеться,
той співає вокалізи,
той за пазуху вже лізе,

той розстібує петельки,
той хапає за бретельки...
Хай шість мух на мед гудуть,
а ти собі сьомий будь!

Хбч віршами вийти в люди —
сім поетів хай вас буде.
Той село вбира в колони,
той ізроду ходить сонний,
той літає понад хмари,
той глаголом снить і марить,
той свою рятує душу,
той пацючу поре тушу...
Хто герой, хто вчений мудь,—
а ти собі сьомий будь!

Як не бреше нам писання,
смерть усім сімом та сама.
Хто молочне смокче вим'я,
хто не ївши чуха тім'я,
хто жбурля пусту посуду,
хто життя дає для люду,
хто гарує і рве пупа,
хто на місяць вічми лупа,—
того дива не минуть.
І ти собі сьомий будь!

СПОГАД

Бронзове чоло вінчають
кучері, як сонця зблиски,—
до землі пригнувшись, пружно
в'яже сніп пшениці молода невістка.

Хто це там стоїть на возі?
Щастям сяють очі в полі,
як пшениця золотиста, пишні коси;
лопотить на вітрі маком парасолі.

То невістка в хмарах пилу,
з міді вилита неначе,
мов тополя мріє серед поля,
а в очах, як жук червоний, сонце скаче.

Дух картоплі розпашілий
заливає дім, подвір'я.
Подала на стіл невістка
й, ніби ластівка, шугнула в надвечір'я.

— На добраніч! — до худоби
мовить пошепки солома.
Все майно — земля, і небо,
і цвіркун, як сурма, вдома.

ВЕДМЕЖИЙ ТАНЕЦЬ

Танцюристий, волохатий,
ну, та й ловкі ж круглі п'яти!
— Ти куди, мишко, чап-чап?
— Не до кого, до дівчат!
Брумма, брумма, бруммадза.

В мене славна кожушина,
пазурами сам і шив я —
з вовка, з білки, із бобра,
із собаки, із тхора.
Брумма, брумма, бруммадза.

Скільки перлів перекидав,
поки зуби гарні вибрав...
Де дітей аж дев'ять душ,
там і ждуть мене чимдуж.
Брумма, брумма, бруммадза.

Я навмисне йду помалу —
хай мене змалює маляр;
із бабиних френзлів
хай наробить пензлів.
Брумма, брумма, бруммадза.

Гордий дука дукачами,
він ночує з брязкачами.
Не скарбами горді ми —
пазурами гострими.
Брумма, брумма, бруммадза.

Хай щось мідне а чи срібне
у тарілку мені стрибне!

А рука в того осла
до кишені приросла.
Брумма, брумма, бруммадза.

Не дивіться, як не мило,
хто не платить, той бурмило.

В кого змерзли ноги,
хай погріє в гробі...
Брумма, брумма, бруммадза.

СВИНОПАС

В мене гурт — всім свиням свині,
хвостики — рухливо-звинні,
в рилах — на угорський штиб —
мідний дріт стримить як шип.

Є у мене гарна льошка,
мов графиня та вельможна,
все зітхає — тільки глянь —
біля дзеркала ковбань.

А отой-таки кабанчик —
вельми лагідний пузанчик,
але щось не так — він бац! —
звалить кам'яний палац!

Маю крихітну сопілку,
справжню фінікову гілку,
як заграю між дубів —
вдарить градом жолудів.

Тільки лясну батогом —
все захмариться кругом,
а як дощ — у молодиць
не була сухих спідниць.

НЕВІД

Без хліба... ще й перо ступилось,
волосся випада...
Рибалка, брат мій, так загинув —
взяла його вода.

Мов невід, нерви опускаю
у холод, в чорторий —
в густій воді вловити хочу
я сон собі легкий.

Невже десь невід розірвався?
ось човен нахилився,
і я тягну, тягну щосили,
вже й здобич близько... зблис

простелений під небесами
мій невід затонкий —
вузли-крижинки сяють, рвуться,
і сиплються зірки.

У ПЕРЕДМІСТІ

У передмісті, тут, де я живу,
у сутінках, що лопотять над нами
як кажани, і кіптява летить
на брук, і стіни, і віконні рами,
і, як гуано, відкладається довкіл
товстими, затверділими шарами.

Так час на наші душі осіда.
І, як важких дощів шорстке ганчір'я
змиває безуспішно пил з дахів
і сажу із завулків і подвір'їв,—
так з наших душ повік не відшкребти
печалі скам'янілої безмір'я.

І кров її не змиє — ми такі.
Новий народ, не знане ще пагілля,
з інакшими словами на вустах,
з тілами, повними снаги, а не безсилля.
Не бог, не дух, не розум світовий,
а нафта, і залізо, і вугілля —
матерія створила нас усіх

і, як помиї, вилила в опоки
прогнилого суспільства,— нас, таких
знуртованих, гарячих, бистрооких,—
щоб ми на вічній цій, твердій землі
постали дружно за весь світ широкий.

І щоб уже нарешті не попи,
не буржуа пикаті й солдафони,—
самі трудящі правили життям,
вслухаючись в глухі його закони;
щоб всіх людських творінь незглибний сенс,
мов скрипка, в душах нам бринів до скону.

О скільки незнищеного довкіл —
на цій землі зо дня її творіння,
не знищеного й досі,— хоч біда
не поминала жодне покоління,
оселі наші нищачи дотла
війною, мором, полум'ям і тлінням.

Ніколи ще, нікого і ніде
під цими зорями так тяжко не дурили
і не принижували гірко так, як нас,
майбутніх переможців. Похилили
ми голови понуро до землі,
і надра її тайну нам відкрили.

Погляньте, як здичавіла вона,
худоба ця,— машина всемогутня!
Як затріщали ветхі хутірці,

мов на калюжах крига в час полудня.
О, ще посиплеться й з палаців ваших тиньк,
ще небеса здвигне краса майбутня!

І хто ж її приборкає? Папи,
що й наших псів воліють обминати?
Її дитинство — наше. З нею нам
судилось разом жити і зростати.
Вона приручена. Та підступись, чужий!..
Лиш нам дано її на ймення звати.

І знати, що вже близько ті часи,
коли навколішки впадете перед нею,
благаючи пощади,— ви, котрі
її вважали власністю своєю.
Вона ж лиш тим, хто годував її,
скоряється тваринною душею.

Ми перед вами — ось, усі гуртом,
сини матерії, нестримні її діти!
Хто наше серце вгору піднесе,
лиш той зуміє ним заволодіти;
хто виповниться нами, тільки той
насправді зможе світ перетворити.

Так вище ж серце! Понад димарі!
Велике, вкрите кіптявою й димом,—
нехай не задихається воно,
як сонце над заводами чадними,

нехай його чиясь міцна рука
з глибинних штолень в небеса підніме!

Угору, вгору! Як воно тремтить
понад землею, мов рида за нею,
немов на наших подихах висить,
немов за вітряною плине течією.
Роздмухаймо ж його! Увись, увись!
Нехай палає серце над землею!

Хай збудуться усі наші життя,
всі наші здібності, і лад нехай настане,
яким наш розум осяга себе,
обмежену безмежність, безустанне
зростання творчих сил — назовні, і
всередині — інстинктів тамування.

...Тут, на околиці, де пісня ця квилить,
де я, ваш родич, брат поміж братами,—
поет, лише поет, лише дивлюсь,
як кіптява масна летить над нами
і, як гуано, відкладається довкіл
товстими, затверділими шарами.

Поет — лише поет, в його вустах
бряжчать слова, але для всього світу
він інженер чудес, він дух, він маг,
що в майбуття сягає зором світлим,
у ту гармонію, що витворите ви,—
і творить у собі її навіки.

ЕЛЕГІЯ

Мов дим густий, що під змарнілим небом
додолу хилиться і плине над журним,
понури́м краєм,— так моя душа
тріпоче долі
і злетіть не може.

О вагото душі, о легкосте уяви!
Йдучи глибокими слідами сірих днів,
на себе глянь, на суть свою —
з землі!

Тут, де під брезклим, водянистим небом
злиденності одноманітна тиша
погрозливо й благально водночас
печаль суцільну легко розчиняє
у душах мрійників, в самотності осель
і змішує
з стражданнями мільйонів.

Весь рід людський
народжується тут.
Руїни, лиш руїни. Молочай
свої суцвіття ніжно розпускає
на заводському тьмяному дворі.
І з бляклих рам, із більмуватих вікон —
дрібних, щербатих,— вилітають дні
у сутінки вологі.

Говори —
ти звідси?
Звідси! — бо тебе й на мить
не полишає це гірке бажання —
не відрізнятися від інших злидарів,
що час їх люто підмина під себе,
спотворюючи лица і тіла!..

Відпочиваєш тут, де ветхий тин,
весь перехняблений, скрипить — оберігає
моральний устрій.

Впізнаєш себе?

Тут вбогі душі порожньо й бездумно
чекають гарного якогось майбуття,—
як пустирі навколишні, що мляво
й меланхолійно мріють про нові
квартали і оселі гомінливі.

Уламки скла в засохлому багні
глянуть довкола мертвими очима.
Та обсипається ще іноді з гори
піску наперсток... Проліта з дзижчанням
зелена, снія або й чорна муха,
приваблена із інших смітників
старим ганчір'ям, покидьками...

Тут,
як може й як уміє, накриває
на стіл земля моя благословенна,
знекровлена процентами. Цвіте
трава жовтава в горщиках бляшаних.

Яка потреба самопізнання
тебе сюди притягує, й чому
тебе цей край не відпуска від себе?
Яке страждання наплива на тебе,
й жене сюди, й штовхає навмання?
Так повертається до матері дитя,
зневажене й побите на чужизні.
О, тільки тут ти зможеш нині й прісно
ні посмішок, ні сліз не берегти
і злагоду з собою віднайти,
о бідна моя душе! О вітчизно!

ОДА

1

Сиджу на блискучій скелі.
Юне літо легким вітерцем,
мов духмяним теплом вечері,
повіва над моїм лицем.

Серце привчаю до тиші.
Це не так уже й важко — сюди стікається
все, що змовкло удалипі;
похиляю чоло, і долоні самі
опускаються.

Позираю на гриву гір,
де у кожному листочку твій зір,
наче промінь, відбито.
Ні душі на шляху.
Бачу, сукню твою легку
здіймає вітер.
І під ніжною кроною — бачу —
вітер коси твої розгорта нетерпляче,
і тремтять твої груди.
Ти плывеш, як потік, мимо долі моєї,
і, немов крізь каміння обточене — хвилі,
пропливає крізь зуби твої сніжно-білі
усмішка феї.

2

Як я люблю
тебе, що повернула тиху мову
німій самотності, котра сплітала змову
за змовою у серця глибині,
у всесвіті пришишклому на дні!

Тебе, що, відокремившись від мене,
як водоспад — від шуму, котиш плин
все далі й далі, поки я натхненно
в далекому близькому, між вершин
свого життя, б'ючись об землю й небо,
співаю, рідна і чужа, про тебе!

Люблю тебе, немов своє дитя,
немов земля — безодні розпростерті,
як люблять зали — світла круговерті,
як тіло — мить, як душі — майбуття.
Люблю тебе, немов саме життя,
люблю до смерті.

І усміх твій, і жести, і слова
я бережу, немов земля — насіння,
мов кислота — метал, душа — світіння
твого в мені розлитого єства.
О милий образ, неземне видіння,
що всесвіт мій собою сповива!

Хвилина за хвилиною минає
із гуркотом — і тільки ти мовчиш.
Нова зоря займається й згасає,
а ти усе в очах моїх стоїш,
і присмак твій, мов найтихіша з тиш,
у роті м'ятно тоне і зникає.
І запітнілу склянку ще стиска
твоя в тоненьких прожилках рука.
Світає.

Так що ж я за субстанція, яку
виліплює твій погляд так уміло?
Що за душа і світло, як зовуть
феномен той, що здатен осягнути
в тумані небуття красу тремку
щедротних краєвидів твого тіла?

І як глагол в отверстий ум вступа,—
до тайн твоїх веде моя стопа.

Де кола кровообігу, немов
кущі троянд, пульсуючи натхненно,
одвічний струм женуть, щоб знов і знов
в твоєму зорі квітнула любов
і несло лоно плід благословенний.

Де твого шлунка лагідний чорнозем,
де корінці тонкі і незліченні
свої нитки сплітають у вузли
й вантаж клітин сочистих переносять,
щоб густолисті дерева легенів
тобі во славу дихали й росли!

І де матерія прекрасна і правічна
щасливо мчить тунелями кишок,
де у колодцях нирок трудівничих
нуртує шлак і де життя щокрок
хвилеподібні пагорби здимає,

де краєвиди зоряні тремтять,
озера рушаться, заводи стугонять
і незліченна живність сновигає —
жуки, мальки,
жорстокість, доброта;
світання, сутінь, світло, темнота
і небо — то хмурне, то голубе,—
це вічність у встві твоїм блукає,
іще не усвідомивши себе.

5

Як згустки крові, запеклись слова,
являючи тобі моє убозтво.
В заїку обернулося життя,
якраз коли потрібне красномовство.
І органи мої, котрі щодня
в житті знаходили якісь незнані сили,
враз оніміли.

Але і стогін тишу сколихне —
кого й навіщо в світі цім шукаєш,
кого з-між двох мільярдів вибираєш? —
тобі ж одній життя моє дано,
моя колиско і моя труно,
що убиваєш легко й воскресляєш,—
почуй мене!..

(Яке високе небо це нічне!
Мов у руді — метал, в тобі палають

зірок мільйони й зір мій обпікають,
й мені, пропащому, у мить таку здається,
там, наді мною угорі лунають
удари серця).

*

(Везе мене поїзд — до тебе, до тебе,
де, може, присісти даси біля себе,
де, може, схолоне моя голова,
де, може, почую тихі слова:

— Ось тепла вода для долоней твоїх,
ось чистий рушник, щоб утертися міг,
ось м'ясо, яке нас наситить обох,
ось постіль моя, де заснемо удвох).

ЯК БУТИ ЛЮДИНІ

Як бути людині, котра до бійців не належить,
вікон не б'є, та й штахет не виламає теж?
Як бути людині, котра не зчиняє пожежі,—
до невдоволених не належить, хоч і вдоволеною
її не назвеш?

Як бути людині? — повторює знову знайомий,
обличчя неголене, риб'ячі очі вбирають пітьму.
Який він слабкий і смутний! Який його смуток
бездонний!

Він за жодну б ідею не вмер, хоч життя
вже й набридло йому.

Всі мої одкровення він знає, хоч з інших джерел
учився:
розум — сам по собі, і самі по собі — почуття.
Птах для нього — лиш пух, що майнув, і скелет,
що на гілці лишився,
кожне визначення — висока і надійна стіна
над життям.

Я б сказав йому, але що? Крізь віконце прозоре
позирає на старця, що бреде під дощем навісним,—
цю пронизливу студінь і я враз відчую знадвору.
Геть, о, геть звідсіля! — він наш ворог
з затьмареним зором!
І знегоди об комин шкребуть пазуряччям стальним.

ВЛІТКУ ПОПОЛУДНІ

Цей стрекіт ножиць влітку,
мелодія суха.
Стриже газони тітка
і смачно позіха.

Десь радіо — неначе
оса на склі дзумить.

І вітерець аж скаче,
а то й замре умиць.

Сам час, немов калюжа
нездвижна і німа.
Хоч квітка непорушна
й гойдпється нишкома.

І сам я теж не знаю —
живу чи не живу?
Вечеряти гукає
дружина наяву.

Небес воскове світло
проллється звідусіль.
І ягода розквітне,
вмостившись на таріль.

Це щастя. Люба поруч
схилилась при шитті.
Ми слухаєм, як поїзд
гуркоче у путі.

СВІДОМІСТЬ

I

Рань землю й небо розхили;
дня світле й радісне провістя
дітей і кузьок звеселя,
що висипали в передмістя.
Даль осяйна така і чиста,
мла ледве мріє віддаля...
Вночі метеликами листя
понасідало на гілля.

II

Було, що сні ішли підряд
червоні, сині, жовті — барвні,
і думалось: оце-то лад,
де місце є й пилинці марній.
Та зблякли ті видіння гарні,
бо світ залізний — рад не рад...
Вдень в серці місяць блима хмарний,
вночі вирує сонцепад.

III

Я схуд, на хлібові сидівши,
а серед пушвалі й пролаз
шкода шукати щось певніше
за карти випадковий тас.

Жирок боків мені не пас,
синок душі мені не тішив —
в хаті й надворі воднораз
найкращий кіт не вловить миші.

IV

Цей світ порубано на дрова,
не стос, а купа, як на те,
і кожне кожного до слова
тут давить, тисне, мне і тре
детерміновано й дійово.
Чого нема — зросте казково,
що буде — буйно розцвіте,
що є — згниє обов'язково.

V

Я на товарній причаївсь,
до пня туливсь, мов тиші кусень.
Густий бур'ян навколо ріс,
в рот лоскотав мене і в вуси.
За сторожем я стежить мусив,
що тінь його якось навкіс
ламалася з платформи брусів
на вугілля росистий блиск.

VI

В тобі самім твої страждання,
поза тобою їх резон.

Цей світ — твоя пекуча рана,
що душу кидає в огонь.

Поки бунтуєш — раб рабом;
настане воля та жадана,
як до будованих хоробм
не пустиш дармовиса пана.

VII

З-під вечора я зір послав
у неба мерехку зубчатку:
верстат минулого там ткав
ясний закон з ниток випадку.
Та постеріг я неполадку
крізь снів моїх імлистий плав:
не все ішло в тканині гладко,
там десь пробіл, а там провал.

VIII

Пробило північ. Мир і лад.
Вертайся на юнацькі броди
чи між цементних цих громад
шукай хоч кришечку свободи.
Та на мовчазнім небозводі

сузір'я Воза і Плеяд
блищать, байдужі та холодні,
подібно до тюремних ґрат.

ІХ

Заліза плач і сміх дощу
я чув не раз в свою бездомність.
Минуле тріснуло, я чув,
і мрії кануть в невідомість:
любити можу я натомість,
хоч під вагою аж пищу!
Невже, о золота свідомість,
тебе на зброю я пущу?

Х

Дорослий тільки той, по суті,
хто серцем круглий сирота,
хто зна, що лиш додатком куцим
до смерті додано життя,
той, хто його, як час спита,
ладен щохвилі повернути,
той, хто за бога чи попа
собі й комусь не хоче бути.

ХІ

Я бачив щастя в півтора
центнери — лагідне й біляве:
по щільнім морогу двора

воно всміхалось кучеряво,
а потім плюх в калюжу прямо,
моргнуло, хрокнуло: «Ура!»
І досі бачу, як імлаво
в його щетині сонце гра.

XII

Живу при колії. Лічу
ті поїзди, що, невгомонні,
туди-сюди біжать-течуть,
вогнями світяться в віконні.
Отак і дні в шаленім гоні
пітьму пронизують нічну,
а я у кожному вагоні
стою, і слухаю, й мовчу.

ОСІНЬ

Тріпоче на вітах,
мов хоче злетіти,
знекровлене листя
повільно.

Згори — надолину
стрибає пташина
по вітах, неначе
у клітці.

Це осінь безкрая
усіх нас вкриває.
Попискують злидні
крізь мжичку.

Й так сумно за тином
в руках у хлопчини
сиріткою плаче
сопілка.

МАМА

Цей тиждень я чогось до мами
весь час вертаюся думками,—
як то, бувало, на горище
вона прання в корзині ричить.

А я, хлоп'я, пряме на вдачу,
аж тупочу було та плачу:
хай кине геть чужу білизну,
синка нехай в корзину візьме.

Ні слова, ні півслова мати,
бере, розвішує ті шмати;
прання вилискує, лопоче,
шамшить, вітрилиться, тріпоче.

Тепер би я... Та вже не вернеш.
Тепер я бачу її велич:
прибравши хмари під косинку,
вона розводить в небі синьку.

СЕЛО

Парують, мов картопля в казанку,
у повечірнім полі
хати в дахів червонім обідку
на видноколі.

І тут, і там угору дим струмить,
гойднеться в'яло,
зупиниться роздумливо на мить
й спливе помалу.

Вітрець незримий лагідно дихне,
і листя тихо
метеликом затріпотить, зітхне
і знов не диха.

І доки сум кущами облягав,
з усюд морочив,
собачий гавкіт провалився, впав
у прірву ночі.

Та лампи вже запалюють жінки,
і, мов душа в сум'ятті,

сліпучий промінь рветься з-під руки,
бо тісно в хаті.

Вже й місяць понад лугом вирина,
і в цю ось пору
протягує долоні бузина
до нього вгору.

Досягне щастя тут, його сліди
отут повсюди.
Уклякли жаби побіля води —
зелені Будди.

Полки солдатські дикого вівса —
в німій покорі.
Віднині слава вся і сила вся
в старій коморі.

Там тиша з тиш. Мов обірвався рух,
мов світ не дише.
І ти даремно не напружуй слух —
звучить лиш тиша.

А проясніють серце й голова,
збагни, як свято,
що є слова тут — над усі слова:
плуг і лопата.

Це ними хлібороб тут промовляв
до неба й тверді.

Це з ними й власне слово я послав
супроти смерті.

Слова трудящі, чий високий зріст —
всього основа.

Їх незглибимий, зрозумілий зміст
в звучанні мови.

Я слухаю село, його болінь,
сни і тривоги.

Трава схитнеться і відкипе тінь
мені під ноги.

Сплять небеса, натруджені поля,
сплять чоботи із батогами.

І світлі прорізи поміж гілля
набрякли снами.

Сплять селюки, та долю нелегку
і в сні клянуть без жартів.

А я, немов печаль їх, на горбку
сиджу на варті.

ЯК ДИТИНА

Був, як дитина, що клялась зі зла
помститись. І пустила хату з димом.
Тепер мене дорога несходима
на чужину невтішну привела.

Якби душа споріднена була,
на груди впав би в сподіванні дива.
Та гасить усмішку сльоза зрадлива
і смутку тінь торкається чола.

Потьмарився мій світ, раніше ясний,
я спопелив його у серці власнім,—
і сподіватися на щось дарма!

Мені і слова доброго нема.
Чи прийде хто, і скаже правду в очі,
й мене розрадить у недолі вовчій?!

ОСІНЬ

Між ґратами похилених гілляк
туман осінній сторожко заляк,
на нього іній з огорожі задививсь.

Вагон в депо стоїть навперекіс
і снить про пихкотливий паровоз,
що з ним додому вернеться колись.

То тут, то там, в долинах, на горбах
жовтіє листя поруділий прах,
його димком вологим пойняло.

Свої манатки склавши у клумак,
ти, літо, повернулося навспак,
ти відійшло туди, звідкіль прийшло.

Хто помічав у праці дотемна,
що холодіє заводська стіна,
а мокра цегла плаче в темноті?

Я знав, що прийде час топити піч,
та я не вірив, що торкнеться віч
і вух — пора, не з кращих у житті.

БЕРЕЗЕНЬ

Як швидко проростає рунь,
і паростки — щокрок.
Дерева з гідністю красунь
проносять крам бруньок.
Пашать в чоловіків уста!
(У підлітків — прищі...)
Довкіл зваблива ряснота:
і сукні, і плащі.
І розбрат, і лиху студінь
прогнавши до пори,—
в серцях дзвенять святі слова,
ідеї і хори.

ТРАВЕНЬ

Дерева маєвом цвітуть —
прийде пора врожаю,
на площі виступає люд —
він волі вимагає.

Хрущі літають і птахи,
зринають свіжі гасла,
і небо чисте навкруги,
і свято — саме вчасно!
Свобода повагом іде
з людьми супроти влади,
народ упевнено веде
своє дитя — порядок.

У НОЧІ МІСЯЧНІ

У ночі місячні, при світлі замогильнім,
кімнати із дверми, прочиненими вглиб,
і мариться: дитя на кухні безпомильно
відріже й сторожко гризе в куточку хліб.

У домі вже всі сплять — але пильнує протяг.
Хлопчак із круглими очима. Він тремтить.
Над маслом похилився цей безневинний злодій,
поміж начинням він, як мишка, шарудить.

Та раптом скрипне щось всередині комода,—
притисне пальчик він розпачливо до губ,

пощади він блага, та в сурму тиші потай
похмуро й тихо дме незримий душолюб.

Жахає шум, немов відлуння землетрусу,
що, не вщухаючи, вихлюпує всю лють,—
бліде хлоп'я кладе ножа і хліба кусень,
тихцем до ліжка йде, аби мерщій заснуть...

А встав — бурульки вже на сонці швидко тануть,
щоб на малі друзки розбитись унизу:
так чисте скло вітрин, де складені бапанн,
нестримним кулаком розтрусює ласун.

Бог холоду знемігсь, а небо стало вищим,
в пекельній глибині наскучило чортам:
вже завели навкіл своє весіннє грище,
зелене полум'я накиннули кущам.

МЕНЕ ТИ ОБЕРНУЛА У ДИТИНУ

Мене ти обернула у дитину,
хоч тридцять літ — під снігом самоти.
Забутися не можу й на хвилину,
повсюди — ти, світ заступила ти.

Несу тебе, як цуценя собака,
в зубах несу — нікому не віддам.

Щодня довкола лиховісні знаки,—
якщо не горе, то якась біда.

Ти нагодуй мене, зігрій,— тремчу я,
якщо я дурень,— зжалься, врозуми.
Пройми, як протягом, коли тебе не чую,
із страху визволи, як із тюрми.

Ти дивишся — забув свою захланність,
ти слухаєш — заціпило мені.
Приборкай мою дику невблаганність,
щоб міг я жити і в самотині.

Покараний, лежав я на порозі,
тікав од себе в нездійсненні сні.
О, як я спати міг на кам'яній дорозі!
Я стукаю до тебе. Відчини.

Таких як я безпам'ятних — багато,
та плачуть і вони, коли болить.
Я так люблю тебе, що й сам себе затято
з тобою в парі ладен полюбить.

БІЛЯ ДУНАЮ

1

Я бачив з пристані: підводний струмінь
несе по хвилях шкірку кавуна.
Замислившись під хвиль незмовкні шуми,
чув, як мовчить Дунаю глибина,—
змутніло-мудрої ріки потік,
здавалося, із мого серця тік.

Мов мускули, мов руки трудові,
здіймались хвилі. І згадав я маму,
що теж мене гойдала і нові
легенди повідала вечорами...
Де моя мама? Де її прання!?
Чи не про неї хвилі річки снуть?..

Почався дощ, але поволі, мляво,—
ніж так іти, то вже й не починай! —
я ж зовсім стих. Ну, що зі мною сталось —
дивився я на дощ, мов на Дунай,
і думав, що мої минулі дні
теж тьмяно йшли, не сяjali мені.

І, мов мале дитятко на колінах
замисленої матері, до нас
всміхались хвилі, світяться у піні,
бо ж їх тримав у власнім руслі час.
Мені ввижався цвинтар і ряди
плит надмогильних, я між них ходив.

Все так було, мов сто тисячоліть
чекав я, що це станеться вже нині,—
явилось все в одній лише хвилині —
сто тисяч предків стали тут на мить.

Я ж бачу те, чого ніяк вони
побачить не могли чи не уміли,
і виявляє те їх погляд смілий,
що й ми не бачимо — онуки і сини.

Ми знаєм все, лиш вміло запитай,
вони — теперішнє, а ми — колишнє.
Вони мені перо вручили — гілку вишні,
і вірші всі мої про них і про Дунай.

Із кунів моя мама, тато — напівсєкей,
напіврумун, чи й взагалі — румун.
І мамині слова солодкі час далекий
змішав із батьковою гіркою струн.
Лише поворохнись і, мов обійми,
я чую доторк часу — молоді
батьки мої не раз казали безнадійно:
«Не стане нас, то знатимеш тоді!..»
Вже знаю... Та в мені їх голоси не вмерли —
їх сила у душі зростає з кожним днем,
бо нині я, живий, тримаю роду берло —

кільцем у ретязі також назвуть мене,—
далеким предком. Та нема далеких
батьків, дідів чи прадідів — вони
тепер живуть у кожній із молекул,
що мною звуться, й так — із давнини.

Я — світ. Все, що було колись,— триває,
і вмерлі, що життя до нині донесли,
в мені живуть, і так же розривають
мене їх болі — добрий я і злий!

Я — Арпад, Залан, Вербеці і Дожа,
румун, татарин, турок і словак —
усе в єдинім серці злити можу —
минувшині плачу прийдешнім я отак!

...Трудитись хочу! В тілі силу маю
своєю визнати пітьму старих часів.

До хвилі хвиля лащиться в Дунаї,
у цій ріці злились епохи всі!

На битву за життя вставали сотні націй,
в тих битвах нам з'явилась мрія мрій,
яка всіх об'єднати кличе в праці,
щоб жив народ у щасті, твій і мій!

ЕПІТАФІЯ ІСПАНЦЕВІ-ЗЕМЛЕРОБУ

Лютий Франко-генерал взяв мене в солдати,—
я боявся утекти: могли б розстріляти.

Боягуз, проти свободи я пішов бандитом;
біля стін Іруна мене таки вбито.

ЮДИТ

Осінь дерева скубе, вже холодніє,
час запалити,
грубку ти тягнеш з комірки сама,
нікуди дітись,

мов в ті холодні роки, моя мила, коли
ми не любились
й нам не боліло, що ми не разом,
що посварились.

Ніч все німіша, і довго чекати
в темряві рана.
Нашої ковдри не варто латати,
вся вона рвана.

Змерзлі зірки серед віття тремтять.
Сниш, моє серце?
Сам я лягаю. Згорнись у клубочок,
на мене не сердься!

ДУЖЕ БОЛЯЧЕ

Що не роби —
від смерті, від жури-тужби
(як миш в пору, де є схорона),

доки гориш,
тікаєш до коханої, летиш
до рук її, обійм, колін і лона.

Тебе жене
не тільки пожадання вогняне,—
примушує ще й інша сила

до неї йти,
себе в жіночій суті берегти,
допоки губ смага не вкриє біла.

Любов — то дар
подвійний, та подвійний і тягар.
Бо хто кохає, та не має пари,—

як звірина,
що радісного трепету не зна,
не відає про чарування яре.

У нас нема
притулку іншого — і все дарма:
проси чи наставляй на матір дула...

Та ось одна
збагнула ці слова, але й вона
мене від себе відштовхнула.

Серед живих
мені немає місця! Наче звих,
болить душа, щось в ній дрижить неначе,

так брязкальці
бренькочуть сумно у руці
дитини, що самотиною плаче.

Чи так, чи ні,
збагну, що діяти мені,
подумаю, і в тім не буде страху,

бо ж витісня
світ наш того, хто здурений за дня,
хто вдарити боїться в ночі браму.

Спадає вмить
із мене вся культура — так летить
одежа з тих, що стрілись для кохання,

все — шкереберть!
Вона ж стоїть і дивиться, як смерть
мене вкидає в темноту страждання!

Явись, життя!
Повинні ж разом мати і дитя
терпіти вквірно при пологах муки!

Але ж мені
за болями надихані пісні
приносять гроші — гину від розпуки.

Допоможіть!
Гей, хлопчаки, тамуйте хіть,
на неї не дивіться вже, доволі!

Ви, що людьми
зветесь і стогнете під чобітьми,
кричіть до неї,— чуєш болі?!

Ви, вірні пси,
що почавили вас вози,
до неї скавуліть,— ти чуєш болі?!

Вагітні, ви,
що поскидали плід в рови,
звертайтеся до неї,— чуєш болі?!

Здоров'яки,
впадіть, позламайте кістки,
кричіть до неї,— чуєш болі?!

І ви, самці,
що за жінок б'єтесь на топірці,
не замовкайте,— чуєш болі?!

Й ви, бугаї
кастровані, що звикли до шлей
та до ярма, ридайте,— чуєш болі?!

І ти кричи,
німа рибино, на гачечку висячи,
б'ючись на березі,— чи чуєш болі?!

Усе живе,
кому страждання тіло й душу рве,
все, що горить чи гине від недолі,

хай в мент один,
коли вона приляже на спочин,
кричить зі мною біля неї,— чувш боли?!

Нехай вона
почує і дізнається сповна,
хто в неї був за примху забавкову,

чом не дано
мені — о, ти моя самотино! —
останнього в житті моєму схову!

КАЖУТЬ

Я народивсь — і ніж рука стискала,—
кажуть, ніби це брехня.
Я вже поет, мені ножа замало,
бо найперш — людина я.

Хто виглядає вірність безнадійно? —
кажуть, це твоя любов.
Наївна простота, розкрий обійми,
тільки ж я лукавлю знов.

Не згадую, але й не забуваю,—
кажуть, не кінець бридні.
На цій землі постійно щось втрачаю,—
ти — знаходиш, а я — ні.

Розверзнуться земля, чи втопить море,—
кажуть, що таки помру.
Я чув усе життя ці наговори,
варто припинити гру.

ОПИС ГОТОВИЙ

Я звук давно на віру все приймати,—
чого немає, те не варте плати,
воно не більше цінне для людини,
як і для звіра, що безвинно гине.
Якщо й боявся, я не відступався,
яким родивсь, таким і залишався,
платив усім я тільки по заслугі,
а брав за так, коли давали друзі.

Якщо мені вселяла жінка віру,
я вірив їй, забувши всяку міру.
Носив я відра, судна в морі драїв,
з панів сміявся, не спішив до раю.
Прожитку ради за дрібні монети
я вірші продавав, книжки, газети.
Ой, не в петлі і не на полі брані,
скоріше в ліжку стріну дні останні.
Готовий опис! Що б там не казали,
я жив, я вмру, як інші повмирали.

ПРИВІТАННЯ ТОМАСОВІ МАННУ

Немов дитина, що, за день стомившись
і в ліжку тепле злякано забившись,
благає: «Ще не йди, іще побудь,
ще розкажи що-небудь!» — каламуть
крізь вікна ллється, й серце так тріпоче!..
Вона й не зна, чого сильніше хоче —
почути казку чи побути не самій,—
отак і ми благаємо: хутчій
присядь до нас і знову, знову, знову
продовжуй звичну й знану нам розмову;
ти знову з нами, і з тобою ми —
усі, хто ще лишається людьми.
Поет — це правди гостре відчуття,
він знає істину, що більша за життя,
він має світло, що розсіює пітьму
і розум наш пробуджує зі сну.
Як під рентгеном — плоть мадам Шопа,
хай власна нам відкриється душа.
Так затишно в м'яких твоїх словах,
тож говори! — про мужність, біль і жах,
серця возносячи над смутки нездоланні!
Ми щойно поховали Костолані,
роз'їденого раком, але світ
жеруть страшніші монстри: сотню бід
віщують нам серця западто чуйні,
ідеї сірі, варива отруйні
щоденно виливаються на нас.
Як добре, що твій вогник не погас,

як добре, що твій голос і з пітьми
заповідає бути нам людьми,
яких стає навкруг дедалі менше!..
Та тільки так проживши і померши,
ми переможемо! Тож сядь до нас, і знову
продовжуй звичну, знану нам розмову,
й прости, що нам це чудом видається:
узріти серед білих — європейця.

КОЛИ ДУША І ЛОГІКА...

Коли душа і логіка
по кам'яному дну
женуть діла, мов плин струмка,
в небесну вишину,

а пульс і хвиля у душі
торують шлях пізнань,
чужу поезію лиши
і сам поетом стань!

В моєму гождому садку
тютюн росте зразково.
А лірика — це логіка,
але не-на-у-ко-ва.

Я — ЛЮДИНА

Я став людиною від щастя,
я той, хто має вічне право
кричать на всю безмежність неба:
 моє кохання — Флора!

Стократ уста твої чарують,—
твій вірний пес, дивлюсь покірно
на ніжний поклик мудрих пальців,
 щоб жити як людина.

Ось ти стоїш, струнка мов чара
чи як букет з небесних квітів,
і листя хмар лягло на плечі
 вечірнім покривалом.

Ти мчиш, як вершниця, душею,
черкаєш ледь поля і води,
з палких очей на трави в росах
 твій чистий розум лине.

Вечірні зорі обступають.
Дивись, то золота в'язниця,
ти в клітці космосу кружляєш,
 моя невільна пташко!

ПОЕТИЧНЕ МИСТЕЦТВО

Так, я поет — та не цікавить
мене поезія така,
де в небо дибиться зірками
загониста нічна ріка.

Час точиться — немає впину,
минувся кашки й казки вік:
здуваючи небесну піну,
я п'ю терпкий реальний світ.

Потік чудовий — поринаймо!
То буйний рин, то тихий плин,
та все поєднується зграйно
у мудрий говір хвиль-хвилин.

Нехай там інші віршотворці
по лоб забрьохуються в твань,
хай імітують творчі корчі
натхнень, горінь і віщувань.

Шинки минаю новомодні,
до розуму — і вище — рвусь!
Не знизиться мій дух свободний
до пристосовництва лакуз.

Їж, пий, розмножуйся... Та ну ж бо!
Ти — міра всесвіту, затям!

Здихай, а не ставай на службу
людським гнобителям властям.

Я щастя хочу — лиш без торгу.
А ні — хай трясця мене б'є,
в плямовану, безчільну морду
нехай хто хоч мені плює!

Я не заціплюсь, я горлатий!
На мене дивиться доба,
про мене думає оратай,
що ниву оре під хліба,

сприймають робітничі м'язи
мене між двох цупких напруг,
мене жде хлопець чорномазий
біля кіно, як давній друг.

Нехай там пруть орангутанги
проти моїх бунтарських рим,
та вже рушають братні танки,
пісень розлунюючи грім.

Ще ти, людино, недоросла,
та дійдеш зросту будь-що-будь!
Батьки твої — любов і розум —
тобі укажуть праву путь.

СОБІ НА ДЕНЬ НАРОДЖЕННЯ

Мені сьогодні тридцять два —
тож сам собі ради різдва,
 шу-шу,
 пишу

ці вірші, сидячи в кафе,
звичайно, трохи під шофе,
 бом-бом,
 в альбом.

Вже тридцять два, та будь-що-будь,
а двісті в місяць не дадуть.
 Гай-гай,
 мій край!

Я міг би бути викладачем,
а не нещасним рифмачем
 (хи-хи,
 стихи)...

Та в славнім місті Сегеді
мене позбавив всіх надій
 сам пан
 декан.

«Хто *Ані роду* написав? —
мечем він грізно потрясав.—
 Це ж бунт!
 Во фронт!»

Вітчизну, господа і власть
мені образить він не дасть,
оплот
всіх цнот.

«Що? Вам — диплом? Даремний труд,—
сказав цей зав,— через мій труп!»
Як зав'-
язав.

Радіє в гордощах царьок,
що дав поетові урок.
О-кей,
лакей!

Без ваших віз, без ваших згод
я буду вчити мій народ
і край!
І край.

РОЗНОСЯТЬ ДАВНЮ ПОШЕСТЬ ПАЦЮКИ

Розносять давню пошесть пацюки,
вгризаючись у мрії наші мертві,
у наші ненароджені думки,—
перебігаючи від жертви і до жертви.
Це через них ненадлима невтямки,
що не шампанське п'ють, а відбирають

останню юшку з кволої руки
убогого, якого зневажають.

І сила духу ще не витиска
з народів право, як з білизни — воду,
іще безчестя вперто підійма
народ супроти іншого народу.
І рабськість, наче хмара вороння,
живі серця, як мертвяків, обсіла,
і по землі нужда пливе щодня,
неначе слина по лицю дебіла.

Тріпоче літо, б'є крильми чимдуж
на шпильці злиднів, бід пепроминулих;
і потайки повзуть до наших душ
машини, як жуки — в людей поснулих.
І в нашому путрі, як у дуплі,
глушіє вдячна вірність, сльози сяють!..
Яка жадоба помсти і які
докори совісті нам душу розривають!

Немов шакал, що мордою до зір
вибльовує свій голос в небо темне,—
поет до наших мук підносить зір,
але виття його таке ж даремне!
Нечулі зорі! Скільки вже разів
іржаві вістря ваші, леза стерті
в моє впивались серце, скільки слів!
(Тут тільки вмерти можна, тільки вмерти).

І все-таки я вірю. І в сльозах
ще озиваюся до тебе, о прийдешне!
Не будь таким німотним!.. У віках
хай вістря паль нас обминуть нарешті!..
І хай настане мир на всі часи,
страждання ушляхетняться, і будуть
лиш воля й злагода, й хай нас тоді забудуть
у листі виноградної лози.

Я ПЕРЕМОЖЕНИЙ

Я переможений, хоч що то — перемога?
В полон пішов би — так нема ж до кого!
Я відірвавсь од світу і повис,
як плід, що з гілки має впасти вниз.

Мене тут колють мудрі лікарі,—
нові рецепти, приписи старі.
Шукаю в праці тиші й забуття,
гора паперів — все моє життя.

О, певно,— став би звіром я без вас!
Та саме з вами розум мій погас,—
що ж, забавляйтесь, цькуйте без упину,
зустрівши (справді, сміх який!) людину!..

Я, МАБУТЬ, НАГЛО ПРОПАДУ

Я, мабуть, нагло пропаду,
як гине слід звіриний в дебрях.
Усе, що мав, я геть продув,
шкода виводить кредит-дебет.

Тільце дитяче зеленцем
димі їдкі мені зв'ялили.
Як гляну долі у лице,
тук на душі гірчить полинний.

Жага зарання й без пуття
мене вчепилась — приведеться ж!
Тепер мордує каяття:
було б заждати років десять.

Малим я маминих наук
не слухав, неслух, анітрішки,
а згодом, сирота-шпурлюк,
з учителя вже строїв смішки.

О юнь моя, зелений гай!
Гадалось, будеш ти вічиста...
Тепер тужи і наслухай,
як шелестить усохле листя.

НАРЕШТІ Я ЗНАЙШОВ ОТЧИЗНУ

Нарешті я знайшов отчизну,
де хоч напишуть в головах
без помилок моє наймення —
як хто, звичайно, похова.

Земля ця прийме, як скарбона,
мене, коли настане «авс»,
воєнний гривеник залізний —
кому він і навіщо здавсь?

Залізні персні теж не в моді,
хоча слова на них святі:
«наш край», «права»... Війна триває.
В ціні каблучки золоті.

Я довго, довго був самотній,
а там зійшовся з багатьма;
«Будь сам»,— вони мені сказали.
Я з ними, може б, щастя мав.

Даремно жив я па цім світі,
бо дався дурням одурить,
це й сам тепер я добре бачу;
а вмру — кому яка користь?

Відколи сам себе зазнаю,
я завжди йшов на ураган.

Завдав я лиха — правда, смішно? —
не більш, ніж сам добувся ран.

Як гарно навесні і влітку,
ще краще восени, взимі
тому, що не собі, лиш людям
кутка надіється й сім'ї.

МОЯ БАТЬКІВЩИНА

1

Опівночі вертався я додому
крізь мерехтіння цвіту весняне;
душа була як ліс; долавши втому,
вона, здавалося, от-от засне.

Та ось я вздрів: на хіднику брудному
бездомні спали. Вдарило мене,
нахлинуло на мене, як з пролому,
те, що думки народжує й жене;

з'явилися переді мною споди,
суть співжиття знадливої природи
з людиною, первопринципна нить,

робітники, що лаялись в майстерні,
біда, що має схованки химерні,—
я вздрів злиденність нації в ту мить.

2

Хвороби різні, божевілля, втрати,
дитячі смерті, крадена любов,
сирітство, рання старість, гнилувате
життя, що прокришилось до основ,

душевні лінощі і ренегати,
що смокчуть радісно народну кров,
хіба цього замало, щоб сказати:
пора вже нам звільнитись від оков!

Нехай на зборах трудового люду,
якого не введе ніхто в облуду,
вирішуються сотні наших бід!

Бо ті, що нам придумують закони,
спокійно дивляться, як в злиднях тоне,
як гине в рабстві наш прекрасний рід!

3

Селяни панським примхам навдогоду
колоди носять, гинуть на жарі,
а пан же мстить за найменшу шкоду,
руйнує села й хутори старі.

Людину, що шанує честь, свободу,
женуть, немов худобу пастирі,

щоб оддала за «обранця народу»
свій голос,— все життя в брехливій грі.

Поблискують жандармів капелюхи,
майбутні депутати — відчайдухи —
пообіцяли правду, щастя, хліб.

Сьогодні все вирішують «відкрито»
ті, що зрослись, як під сльотою жито,
що зв'язані в один прогнилий сніп.

4

Пани — не дурні; не дали нам змоги
забрати в них маєтки та ґрунти;
і рушило селянство наше вбоге
в Америку,— а де ще хліб знайти?

Гриміло серце, і тремтіли ноги,
щезали в хвилях кораблів борти;
там люд блював на палубні підлоги,
пригадуючи роки гіркоти.

Вже чулись декому щасливі дзвони
далеких берегів, але прокльони
були гучніші — хоч бери й завий!

Минуле натискає, буря грає,
як емігрантів Новий Світ чекає,
так нас усіх чекає *світ новий*.

Робітникам більше не дадуть —
ніж визначив йому хазяїн — плати:
на хліб, на юшку та на те, щоб лють
вином хоч раз на місяць заливати.

Держава не питає, як живуть
знедолені,— навіщо їй те знати?
Зростає промисловості можуть,
а з нею — і фінансові магнати.

Не знаючи нічого про картель,
у мріях ткаля бачить карамель;
коли ж їй гроші тицьнуть неохоче,

податки й штрафи здерши немалі,
мізерний крейцер в кулаці хихоче:
«Тобі ще й платять, бач, за мозолі!»

Боїться бідних багатій,
біднота багача страшиться.
Бадьорі ми, як те й годиться,
від страху, а не від надій.

Пан вбив би мужика як стій,
та де ж візьметься паляниця.

А наймит жовкне, мов копиця,
але не йде за правду в бій.

Дивіться, вибивсь тяжко в люди
з далечини століть, з низин —
нужденного народу син.

Він — офіцер. Шукає всюди
могили предків. Та ганьба
прабатьку, що сплотив раба.

7

Вигнанцем будучи в тривожну пору,
Я чую, як не раз душа зітхне.
Вітчизно, не піднось високо вгору,
А в серце ти своє прийми мене.

Я твій поет. А хто ж там, як потвору,
На ланцюзі мою любов жене?
Заборони своєму прокурору
Перо моє топтати вогняне.

Як ратаїв безмежностям дала ти,
Дай людям людяність. Буди на дні
Угорської душі вогонь розплати.

Не дай же нам колонією стати
Німецькою. Щасливіші пісні
В натхненні доброму пошли мені.

ПРИМІТКИ

До книжки ввійшли вибрані поезії Аттили Йожефа, написані ним у 1921—1937 роках. Переклади здійснено за виданням: József Attila, Versek, műfordítások, széppróza. Szépirodalmi könyvkiadó. Budapest, 1977, I kötet.

Останній борець

Ця поезія — своєрідний маніфест молодого поета-бунтівника проти панівних у світі капіталу порядків. Свою віру в перемогу народу він втілює в революційних символах, піднесених і врочистих. Він готовий боротися до кінця заради цієї перемоги, стати «останнім бійцем». У вірші більше юнацького романтичного пафосу, запалу та піднесення, ніж зрілих політичних думок.

Без посадки

Жігмонд Моріц (1879—1942) — угорський письменник-реаліст, демократ, автор соціально-психологічних романів, повістей та новел. Низку своїх великих творів присвятив історії угорського народу.

Еміль Золя (1840—1902) — видатний французький письменник. Його найуспішніші романи, об'єднані в цикл «Ругон-Маккари», дають широку картину соціально-політичного життя Франції другої половини ХІХ ст.

Жан Кокто (1889—1963) — французький поет, прозаїк, драматург, художник, сценарист, режисер, яскрава особистість мистецького авангарду Франції. Був близький до сюрреалізму.

Анрі Барбюс (1873—1935) — французький письменник, комуніст, автор антивоєнних, антимілітаристських романів «Вогонь» (1916), «Ясність» (1919), що їх високо

цінували В. І. Ленін і О. М. Горький. Борець проти фашизму, організатор антифашистських конгресів діячів культури у 1933 та 1935 роках.

Тисазуг

Тисазуг — місцевість в області Сольнок. Для поета цей край став уособленням мертвотного застою й безнадії в житті селянської Угорщини.

Віфлієм

Цей вірш — один з прикладів яскравої і складної образності в поезії А. Йожефа. На початку вірша поет змальовує життя селян начебто схожим на різдвяну ідилію, а точніше на відтворення відомого сюжету в народному вертепному театрі. А в останній строфі знімає з картини солоденькі фальшиві барви, показуючи оголену правду класових суперечностей, протистояння багатих і бідних. Поет виступає проти пропаганди класового миру в буржуазній державі, проти брехливих тверджень правих ідеологів про єдність нації.

Ода

В цьому любовному вірші відчувається виразний вплив експресіоністичної образності. Кохана стає уособленням життя, природи, землі з усім чудесним на ній.

Біля Дунаю

Арпад (?—907) — один з вождів стародавніх угорців, засновник династії князів та королів, що правили Угорщиною в IX—XIV ст. Персонаж багатьох народних легенд і літературних творів.

Залан — напівлегендарний володар земель між Тисою та Дунаєм до приходу в цей край угорців. Згідно з легендою, зазнав поразки від війська Арпада.

Дьєрдь Дожа (?—1514) — народний полководець, керівник селянської війни 1514 р. в Угорщині. Після поразки повстання Дожу було страчено.

Вербеці — угорський феодал, який увійшов в історію як один з найжорстокіших придушувачів селянської війни.

Епітафія іспанцеві-землеробу

В цьому вірші А. Йожеф засуджує тих, хто під час громадянської війни в Іспанії (1936—1939) своєю політичною пасивністю та байдужістю зраджував справу народу, справу республіки.

Юдіт

Поезія звернена до дружини поета Юдіт Санто.

Привітання Томасові Манну

Томас Манн (1875—1955) — один з найбільших німецьких письменників ХХ століття. Після приходу фашистів до влади в Німеччині жив в еміграції. В січні 1937 року виступив з лекцією в приміщенні Угорського театру в Будапешті. Вірш А. Йожефа був написаний з нагоди приїзду Т. Манна до Угорщини. У поезії згадуються чільні постаті роману Т. Манна «Чарівна гора» Ганс Касторп і Клавдія Шоша. Поліція заборонила публічне читання вірша через його антифашистський характер. *Деже Костолані* (1885—1936) — угорський письменник, талановитий лірик і прозаїк. Смерть Д. Костолані викликала у А. Йожефа щирий сум; він відгукнувся на неї віршем «Костолані».

Я — людина

Тут і в інших віршах останнього періоду життя поет оспівує не так реально пережиту пристрасть до молодій лікарки, яку він називав Флорою, як втілює в образі коханої свою мрію про ніжність, тепло, щастя, велику любов.

З М І С Т

Співець угорського народу. *Кіра Шахова* 5

ПОЕЗІЇ

Я хотів би яблуною стати. <i>Переклала Кіра Шахова</i>	35
Я б хотів... <i>Переклав Володимир Базилевський</i>	36
Далеко, біля рояля. <i>Переклав Петро Осадчук</i>	36
Жіноче серце. <i>Переклав Микола Лукаш</i>	37
Весняна пісня. <i>Переклав Дмитро Павличко</i>	38
Перед жнивими. <i>Переклав Дмитро Павличко</i>	39
В жнива. <i>Переклав Дмитро Павличко</i>	40
Сумирна корова. <i>Переклав Василь Сагайдак</i>	40
Кукурудзяне поле. <i>Переклав Юрій Ковалів</i>	41
Голод. <i>Переклав Дмитро Павличко</i>	42
Машиною схопило. <i>Переклали Анатолій Глушак і Василь Сагайдак</i>	42
П'яний на рейках. <i>Переклав Микола Рябчук</i>	43
Марш молодих. <i>Переклав Іван Мегела</i>	44
Горе. <i>Переклав Анатолій Глушак</i>	44
Смільчаки. <i>Переклав Дмитро Павличко</i>	45
Ad sidera. <i>Переклав Микола Рябчук</i>	46
Останній борець. <i>Переклала Кіра Шахова</i>	46
Завтрашні чоловіки. <i>Переклав Дмитро Павличко</i>	47
Землі дві грудки. <i>Переклала Кіра Шахова</i>	48
На ветхій пічці. <i>Переклав Микола Рябчук</i>	49
Вихором білим. <i>Переклав Микола Рябчук</i>	50
На дивані лежачи. <i>Переклав Анатолій Глушак</i>	51
Святий дощ. <i>Переклав Петро Осадчук</i>	51
Без посади. <i>Переклав Володимир Базилевський</i>	52
П'ятнадцять років. <i>Переклав Володимир Базилевський</i>	53
Я поет. <i>Переклав Володимир Базилевський</i>	53

Не легковаж. <i>Переклав Володимир Базилевський</i>	53
Блукало серце довго. <i>Переклав Анатолій Глуцук</i>	54
Друзі мої дорогі. <i>Переклала Марія Кость</i>	54
Тоді. <i>Переклав Володимир Базилевський</i>	54
Восьмирічні дівчатка. <i>Переклала Кіра Шахова</i> .	55
Демонстрація. <i>Переклала Кіра Шахова</i>	55
Хто розбудить в душах наших душу? <i>Переклав</i> <i>Іван Мегела</i>	57
Моя кохана. <i>Переклала Кіра Шахова</i>	57
Кохана бідняка. <i>Переклала Кіра Шахова</i>	58
Не я кричу. <i>Переклала Кіра Шахова</i>	59
Гарний літній вечір. <i>Переклала Кіра Шахова</i> . .	60
Смак неба свіжий. <i>Переклала Кіра Шахова</i>	61
Щирим серцем. <i>Переклав Микола Лукаш</i>	62
Зрів світло. <i>Переклав Петро Осадчук</i>	63
Встає рано-удосвіта, наче пекарі. <i>Переклала Марія</i> <i>Кость</i>	64
Померла мати. <i>Переклала Марія Кость</i>	65
Пісня молодих жінок. <i>Переклав Петро Осадчук</i> .	65
Заради тебе гніваюсь, не проти. <i>Переклала Марія</i> <i>Кость</i>	67
Мурашка. <i>Переклав Микола Лукаш</i>	68
Знайомтесь. <i>Переклав Микола Лукаш</i>	68
Благословляю радістю й стражданням. <i>Переклав</i> <i>Микола Рябчук</i>	69
Дві пісні. <i>Переклав Анатолій Глуцук</i>	70
Арон Йозеф породив мене. <i>Переклав Микола</i> <i>Рябчук</i>	71
Перлина. <i>Переклав Петро Осадчук</i>	71
Коралі. <i>Переклав Микола Лукаш</i>	72
Клопотів маю доволі. <i>Переклав Микола Рябчук</i> .	73
Бога скрізь багато. <i>Переклав Анатолій Глуцук</i> .	74
Ранішнє. <i>Переклала Кіра Шахова</i>	75
Роса-росичка. <i>Переклав Микола Лукаш</i>	76
Тисазуг. <i>Переклав Микола Рябчук</i>	77
Віфлієм. <i>Переклала Кіра Шахова</i>	78
Дим. <i>Переклав Микола Рябчук</i>	79
Пам'яті Аді. <i>Переклав Дмитро Павличко</i>	79

Літо. Переклав Микола Рябчук	80
Миші. Переклав Микола Рябчук	81
Смуток. Переклав Микола Лукаш	82
Міщанин. Переклав Петро Осадчук	83
Пшениця. Переклав Петро Осадчук	84
Соціалісти. Переклав Петро Іванов	85
Мертвий край. Переклав Петро Осадчук	86
Ніч околиці. Переклав Микола Рябчук	87
Скажи, яка чекає доля тих... Переклав Микола Рябчук	91
Сьомий. Переклав Микола Лукаш	93
Спогад. Переклав Петро Осадчук	95
Ведмежий танець. Переклав Микола Лукаш	96
Свинопас. Переклав Анатолій Глушак	97
Невід. Переклав Іван Мегела	98
У передмісті. Переклав Микола Рябчук	99
Елегія. Переклав Микола Рябчук	103
Ода. Переклав Микола Рябчук	105
Як бути людині. Переклав Микола Рябчук	110
Влітку пополудні. Переклав Володимир Базилевський	111
Свідомість. Переклав Микола Лукаш	113
Осінь. Переклав Микола Рябчук	117
Мама. Переклав Микола Лукаш	118
Село. Переклав Володимир Базилевський	119
Як дитина. Переклав Петро Осадчук	121
Осінь. Переклав Петро Осадчук	122
Березень. Переклав Анатолій Глушак	123
Травень. Переклав Анатолій Глушак	124
У ночі місячні. Переклав Анатолій Глушак	124
Мене ти обернула у дитину. Переклав Володимир Базилевський	125
Біля Дунаю. Переклав Іван Мегела	127
Епітафія іспанцеві-землеробу. Переклав Анатолій Глушак	129
Юдіт. Переклала Кіра Шахова	130
Дуже боляче. Переклав Дмитро Павличко	130
Кажуть. Переклав Анатолій Глушак	134

Опис готовий. <i>Переклав Петро Осадчук</i>	135
Привітання Томасові Манну. <i>Переклав Микола Рябчук</i>	136
Коли душа і логіка... <i>Переклав Іван Петровічій</i> .	137
Я — людина. <i>Переклав Петро Осадчук</i>	138
Поетичне мистецтво. <i>Переклав Микола Лукаш</i> .	139
Собі на день народження. <i>Переклав Микола Лукаш</i>	141
Розносять давню пошесть пацюки. <i>Переклав Микола Рябчук</i>	142
Я переможений. <i>Переклав Микола Рябчук</i> . . .	144
Я, мабуть, нагло пропаду. <i>Переклав Микола Лукаш</i>	145
Нарешті я знайшов отчизну. <i>Переклав Микола Лукаш</i>	146
Моя батьківщина (1—7). <i>Переклав Дмитро Павличко</i>	147
Примітки	152

АТТИЛА ЙОЖЕФ
СТИХОТВОРЕНИЯ

С венгерского

Составитель

К и р а А л е к с а н д р о в н а
Ш а х о в а

Серия «Жемчужины мировой лирики»

Киев, издательство художественной
литературы «Дніпро», 1986.

(На украинском языке)

Редактор **М. Н. Москаленко**

Художник **В. І. Лопата**

Художній редактор **А. І. Клименко**

Технічний редактор **Н. К. Достатня**

Коректори **Т. В. Грузинська,**
Н. С. Глущенко

Інформ. бланк № 2857.

Здано до складання 21.04.86.

Підписано до друку 29.07.86.

Формат 60×84^{1/32}. Папір друкарський № 1.

Гарнітура звичайна нова. Друк високий.

Умовн. друк. арк. 4,650. Умовн. фарбовідб. 6,684.

Обл.-вид. арк. 5,236. Тираж 3200 пр.

Зам. 6-113. Ціна 80 к.

Видавництво художньої літератури «Дніпро».
252601, Київ-МСП, вул. Володимирська, 42.

Книжкова фабрика «Жовтень».
252053, Київ-53, вул. Артема, 25.

Йожеф А.

Й75 Поезії. / Перекл. з угор.; Упоряд., передм. К. Шахової.— К.: Дніпро, 1986.— 158 с. (Перлини світової лірики).

До збірки ввійшли кращі поезії видатного угорського пролетарського поета, чия творчість належить до найвизначніших явищ світової поезії ХХ століття.

470300000-197
Й М205(04)-86 197.86

84.4Вн—5

